

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭЛГЕ БИЛИМ БЕРҮҮ МИНИСТРЛИГИ

ХАЙРИДДИН СУЛТАНОВ, МУРТАЗА ҚАРШЫБАЕВ

МЕКЕН СЕЗИМИ

ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ МЕКТЕПТЕРДИН
5-КЛАССТАРЫ ҮЧҮН ОҚУУ КОЛДОНМОСУ

*«Улуттук идея жана идеология илимий-практикалык
борбору» тарабынан басууга сунуш кылынган*

Толукталган жана кайра иштелген 3-басылышы

ТАШКЕНТ «МА’НАВИЯТ» 2015

УЎК 37.035.6 = 512.154
КБК 74.200.50
С 91

Бул колдонмо жалпы билим берүүчү мектептердин 5-класстарына арналган болуп, анда Мекен жана мекенди сүйүү менен байланыштуу билим жана түшүнүктөр Президент Ислам Каримовдун «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» жана «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» аттуу китептеринин негизинде байытылып, заманбап талаптар рухунда баяндалган.

УЎК 37.035.6 = 512.154
КБК 74.200.50

Ж о о п т у у р е д а к т о р у :
философия илимдеринин кандидаты Абдурахим Эркаев

Султанов Хайридин, Каршыбаев Муртаза.

«Мекен сезими»: Орто мектептердин 5-класстары үчүн окуу колдонмосу/ Жооптуу редактору: А. Эркаев. — 3-басылышы. —Т.: «Ma'naviyat», 2015. — 112 б. Титул барагында: ӨзР Элге билим берүү министрлиги
I. Авторлош.

ISBN 978-9943-04-137-0

Ш А Р Т Т У У Б Е Л Г И Л Е Р :

— ачкыч сөздөр

— кунт коюп оку

— билип ал

— чыгармачыл ойло

— эсте сакта

— суроолорго жооп тап

**Республикалык максаттуу китеп фондунун
каражаттары эсебинен басылды.**

ISBN 978-9943-04-137-0

© Х. Султанов, М. Каршыбаев, 2015
© «Ma'naviyat», 2015

КИРИШҮҮ

Кымбаттуу окуучу, ушул күндөрдө өлкөбүздө Эгемендүүлүк майрамына багышталган массалык иш-чаралар, оюн-зооктор жүрүп жатат. Ата журтубуз жөнүндө, анын эгемендүүлүгү жөнүндө жылуу сөздөр, алкыш жана ырларды угуп, көз карандысыздык канчалык улуу жетишкендик экендигин бардыгыбыз чын жүрөктөн туюп жатабыз. Мына ушундай кезде «Ушундай азат жана абат Мекенге ылайыктуу перзент болуу үчүн кандай сапаттарга ээ болуу керек?», «Мекен сезими, Мекенге болгон сүйүү кандай иштерде көрүнөт?» деген суроолор туулушу табигый, албетте. Мындай суроолорго жооп табууда «Мекен сезими» окуу китеби сага жардамчы жана кеңешчи болот, деп ойлойбуз.

Адамдын дени соо жана жеткилең болуп эресеге жетишинде Мекен сезими чоң мааниге ээ.

Элибиз, Мекенибиз сенин дени соо жана жеткилең болуп өсүшүңдү каалайт. Ал үчүн өлкөбүздө, шаар жана айылдарыбызда заманбап мектептер, академиялык лицей жана өнөр-кесип коллеждери, жогорку окуу жайлары, медицина, маданият, спорт жана көркөм өнөр имараттары, жаңы турак-жайлар курулууда.

«Жаштардын тарбиясы, жеткилең муун дегенде, биз Өзбекстандын улуу келечегин көздө туталарыбыз»¹.

Жүрөгүңдө Мекен сезими болбосо, адам чыныгы инсан боло албайт, өзүн алсыз жана начар сезет.

¹ **Ислам Каримов.** Vatan va xalq mangu qoladi. Т.: Алишер Навоий атындагы Өзбекстан Улуттук китепканасы, 2010-жыл, 131-бет.

Сўрәттөргә көңүл бур! Алардагы самолёттордун экөө тең сулуу. Бирок өлкөбүздүн туусу түсүндөгү самолёт өзгөчөлөнүп турат. Ал көзүбүзгө чоктой алоолонуп көрүнөт. Мунун себеби эмне деп ойлойсуң?

Сен бүгүн үйрөнүүгө киришип жаткан предметтин негизги максаты элибиз, журтубуз үчүн өзүн аябаган жана берилген жаштарды тарбиялоодон турат.

«Мекен сезими» предметинин негиздөөчүсү — Өзбекстан Республикасынын Президенти Ислам Каримов. Бул предмет Журтбашыбыздын 2001-жылдын 18-январында кол коюлган «Улуттук эгемендүүлүктүн идеясы: негизги түшүнүк жана принциптер» предмети боюнча билим берүү программаларын түзүү жана республика билим берүү системасына киргизүү жөнүндөгү» буйругунун негизинде окутулууда.

Турмуштагы бардык билимдер Мекенден, аны үйрөнүүдөн башталат. Адам төрөлүп, эң мурда Мекендин абасынан дем алат, Мекендин символу болгон эненин мээриминен, ак сүтүнөн оозанат.

Көңүл бур, тилибиздеги көпчүлүк сөздөр бир гана, көп болсо, бир нече маанини билдирет. «Мекен» сөзү болсо бүткүл өмүрүбүздүн маанисин өзүндө туюнтат. Ошондуктан Мекенди үйрөнүү эч качан бүтпөгөн, өмүр бою улантылчу процесс саналат.

Ошол мааниде, «Мекен сезими» предмети Мекен жөнүндөгү бардык билимдерди камтый албайт. Анын негизги милдети — дүйнөдөгү эң улуу жана ыйык сезим болгон Мекен сезимин тарыхтан, бүгүнкү турмушубуздан алынган мисалдардын негизинде сенин жүрөгүңө синдирүүдөн турат.

Бул милдетти аткарууда көп нерсе сага, сенин тырышчаактыгыңа байланыштуу экендигин унутпа. Сенин ар бир теманы кунт менен өздөштүрүп, мектепте башка предметтерден алган билимдерин менен бышыктап барышыңды каалайт элек.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен кайсы предметтерге кызыгасың?
2. Жогорудагы сүрөттөр менен сен окуган текстте байланыш барбы?

1

2

3

4

3. Сенин мектебинде кандай шарттар бар? Сен алардан кандай пайдаланып жатасың?
4. Сен келечекте ким болмокчусун?
5. Сенин дени соо жана жеткилең болуп өсүшүң жөнүндө, эң мурда, ким кам көрөт? Өзүң ал үчүн эмнелер кылуу керек деп ойлойсуң?

Биринчи глава. АТА МЕКЕНИМ – АЛТЫН БЕШИГИМ

МЕКЕН – ЖАЛГЫЗ ЖАНА ЫЙЫК

Кымбаттуу окуучу, биз Мекен сөзүн көп угабыз. Ата Мекени-бизди чын жүрөктөн сүйөбүз. Бирок аны толук мүнөздөөдө кыйналабыз.

Мекен – аябай улуу жана ыйык түшүнүк.

Биз ата журтубузду чын дилден сүйгөн, бүткүл өмүрүн анын көз карандысыздыгы, келечеги үчүн арнаган инсандардын Мекен жөнүндөгү пикирлерин окусак, көп нерсени түшүнөбүз.

Президентибиз Ислам Каримовдун Мекенибиз жөнүндө мээрим толо айткан пикирлерине көңүл бур: **«Албетте, дүйнө – кең, дүйнөдө өлкөлөр да көп, бирок бул дүйнөдө биздин кай-талангыс ата журтубуз, Өзбекстаныбыз бирөө гана. Бул көрктүү журт, бул ыйык жер жалаң бизге гана аталган»¹.**

Улуу агартуучу бабабыз Абдулла Авланий Мекен жөнүндө мындай деген:

«Ар бир кишинин туулуп өскөн шаары менен өлкөсүнө ошол адамдын мекени дейилет. Ар бир адам туулуп өскөн жерин жанынан да артык сүйөт. Ал тургай мындай сезим-туюм жаныбарларда да бар. Эгерде кандайдыр жаныбар өз мекени – үйүрүнөн ажыраса, ал өз жериндеги сыяктуу жыргалда жашай албайт, турмушу ачуу болуп, дайыма жүрөгүнүн бир четинде өз мекенине болгон сүйүүсү турат».

Ата-баларыбыз пикирлерин ыр менен да туюнтушкан. Белгилүү акын жана агартуучу Сыдкий Хандайлыкийдин ыр саптарына көңүл бур:

¹ **Ислам Каримов.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 90-бет.

Мекен эмне? Туулган жерим, турган жерим,
 Өнүп-өсүп, ойноп-күлүп жүргөн жерим...
 Жаным – Мекен, өзүм – Мекен, көзүм – Мекен,
 Эстен чыгат аны көрүп, барган жерлерим¹.

*Кымбаттуу окуучу, мына ушул үч пикирдеги маанилери бири-бирине жакын сөздөрдү көрсөтө аласыңбы? Мисалы, «Бул дүйнөдө биздин кайталангыс ата журтубуз, **Өзбекстаныбыз бирди гана**» (биринчи пикир). «**Ар бир адам туулуп өскөн жерин жанынан да артык сүйөт**» (экинчи пикир). «**Жаным – Мекен, өзүм – Мекен, көзүм – Мекен, Эстен чыгат аны көрүп, барган жерлерим**» (үчүнчү пикир).*

Бул сөздөрдүн бардыгында Мекендин жалгыздыгы, ал үчүн жанды да аябоо керектиги айтылууда. Дагы ушундай окшош сөздөрдү табууга аракеттен.

Мекен сөзүнүн мааниси бүгүнкү күндө абдан көлөмдүү. Учурда мекен дегенде туулган жерди гана эмес, эң мурда өзүбүз жашап жаткан, анын жараны болгон өлкөнү түшүнөбүз. Адам баласы төрөлгөн, эрезеге жеткен үй, маала, кыштак жана шаар болсо Мекендин ичиндеги чакан мекен саналат

«Маала» байыркы сөз болуп, жай, адамдар жамаат болуп жашаган жер деген маанилерди билдирет. Тарыхта кол өнөрчүлөр мааласи, карапачылар мааласи, наабайлар мааласи сыяктуу маалалар болгон.

Маала жакшы-жаман күндөрдө ташпиш жана көйгөйлөрдү өз ара келишип, чогуу чечүү, мээрим көрсөтүп жашоодо оң келет.

Көпчүлүк болуп, ыктыярдуу, калыстык менен жасалган изги иштерге ашар дейилет.

¹ Vatan va millat muqaddasdir. T.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2000-жыл, 10-бет.

Ашарлар бүгүнкү күндө дагы да өнүгүп, ар жылы Нооруз жана Эгемендүүлүк майрамдары алдында маалаларда, шаар жана айылдарда, бүткүл өлкөбүздө жалпы элдик ашарлар өткөрүлүүдө.

Эгемендүүлүктөн мурда мааланин ишкердиги чектелген болчу. Көз карандысыздык жылдарында маалага өзгөчө көңүл бурулду. Ага жарандардын өзүн өзү башкаруу институту статусу берилип, ыйгарым укуктары мыйзам менен бекемделди.

2003-жыл өлкөбүздө «Өнүккөн маала жылы» деп жарыяланды.

«Кыштак» кыргызча сөз болуп, кыштай турган жер деген маанини билдирет.

Илгери ата-бабаларыбыз жаз келиши менен дыйканчылык кылуу үчүн талаага жол алышкан. Тоолуу жана чөл жерлерде болсо мал-койлорун багуу үчүн кыр-адыр, жайлоолорго чыгышкан. Күз келип, түшүм жыйнап алынгандан кийин, адамдар кайра кыштакка кайтып келишкен. Кышты жамаат болуп үйлөрүндө өткөрүшкөн. Мындай адат азыркы учурда да бар. Дыйкандар, малчы-койчулар жазгы сезон башталары менен жумушуна, башкача айтканда талаага, кыр-адырларга чыгып кетишет.

«Ата Мекен деген улуу жана ыйык түшүнүк адам баласы үчүн кыштак элесинен башталат»¹.

Тарыхка назар салгыдай болсок, дүйнөдөгү эң ири шаарлар да баштап чакан кыштак болгонун, доорлор өтүшү менен өнүгүп, чоң шаарга, кээде ал тургай кудуреттүү мамлекетке айланып кеткенин көрөбүз. Илгери Европа материгиндеги ири империяга негиз болгон Рим шаарынын тагдыры буга мисал боло алат.

Учурда элибиз керектөөчү продуктулардын негизги бөлүгү кыштактарда жетиштирилет. Кыштактарыбыздан Өзбекстан

¹ **Ислам Каримов.** Vatanimizning bosqichma-bosqich va barqaror rivojlanihini ta'minlash – bizning oliy maqsadimiz. Чыгармалар, 17-том. Т.:«O‘zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2009-жыл, 61-бет.

табиатынын эң кооз көрүнүштөрүн — көк сермеген тоолор, жапжашыл кыр-адырлар, учу-кыйырсыз талаалар, тунук суулуу булактар, өзөндөр, ар түркүн айбанаттар дүйнөсүн көрүүгө болот. Айныкса, карапайым жана айкөл, эмгекчил элибиз, ал кылымдар бою аздектеп келе жаткан улуттук үрп-адат жана каада-салттар кыштактарыбыздын өзгөчө ажарын ачат.

2009-жыл мамлекетибизде «Кыштактын өнүгүү жана жыргалчылыгы жылы» деп жарыяланды.

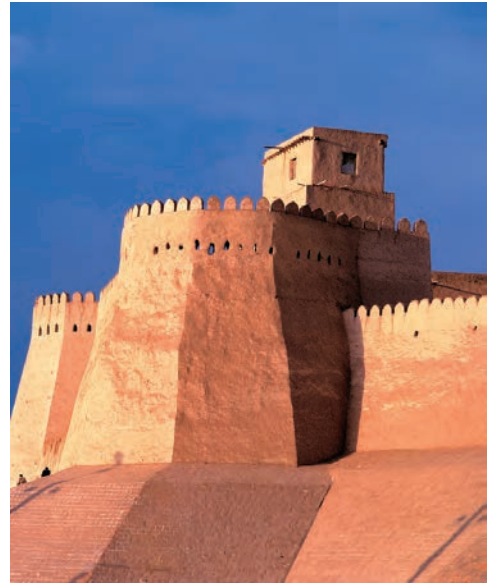

Шаар сөзү гүлдөгөн жер, мамлекет, өлкө, калк жыш жашаган жер деген маанилерди билдирет.

Тарыхта мекенибиздин аймагында адегенде чеп-калаалар пайда болгон. Убакыттын өтүшү менен алар өз ара биригип, ири мамлекеттерге айланган. Бир гана шаардан турган шаар-мамлекеттер бүгүнкү күндө да кездешип турат. Мисалы, Европадагы Ватикан шаар-мамлекети буга мисал боло алат. Бирок көпчүлүк мамлекеттер көптөгөн аймак, шаар жана кыштактарды өз ичине алат.

Бухара. Арк

Хива. Ичан калаа

«Шаар» сөзү кыргызча «коргон», «кент», арабча «калаа», «мадина» сөздөрү менен маанилеш саналат.

Өлкөбүздө байыркы жана заманбап шаарлар көп. Алардын ар бири – биздин сыймыгыбыз. Алардын ар биринде биз Мекенибиздин улуу тарыхын, баа жеткис материалдык жана руханий мурасын, бүгүнкү өнүгүү, маданият деңгээлин, элибиздин жаратуучулук чебердигин көрөбүз.

Билип кой, ар кандай өлкөдөгү жаңылануу жана өзгөрүүлөр, өнүгүүнүн жышаандары анын ири шаарларынан, эң мурда, борборунан башталат.

Ташкент 2007-жылы «Ислам маданиятынын борбору» деп жарыяланды. 2009-жылы Ташкент шаарынын 2200 жылдык тарыхый датасы белгиленди.

Журтубузда Бухара, Хива, Термез, Шахрисабз, Каршы, Самарканд, Ташкент, Маргылан сыяктуу тарыхый шаарлар бар. Бүгүнкү

күндө алардын ажары дагы да ачылып барууда. Ошондуктан биз аларды «Байыркы жана дайыма жаш» деп мүнөздөйбүз.

«Журт» «мамлекет», «өлкө», «республика» «Мекен» сөзүнүн маанилештери эсептелет.

Мекенде жашоо эң чоң бакыт. Мекенден ажыроо, мекенсиздик аябай чоң бакытсыздык.

Биз бактылуу адамдарбыз – дүйнөдө теңсиз азат Мекенде жашап, эресеге жетүүдөбүз. Анын байлыктары – биздин байлыгыбыз, анын жетишкендиктери – биздин жетишкендигибиз. Бул Мекенге ылайыктуу перзент болуу – биздин ыйык милдетибиз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Айылың же маалаң кандай аталат? Анын маанисин билесинби?
2. Сүрөтчү болсоң, Мекендин сүрөтүн кандай тарткан болор элеч?
3. Мекен жөнүндө төрт сап ыр айтып бер.
4. Чабалекейлер эмне үчүн ар жылы жазда өзүнүн инин адашпай таап келет?
5. Сүрөттөргө карап, адамдар менен жаныбарлардагы мекен сезими жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

3

4

6. Журтубуздагы кайсы шаарларды билесин?

МУСТАКИЛЛИК АЯНТЫ

Кымбаттуу окуучу, дүйнөдөгү ар бир өлкөнүн эли үчүн шаншөкөттүн символун билдирген ыйык жерлери болот. Мустакиллик аянты биз үчүн мына ушундай ыйык жер саналат. Ал баш калаабыз Ташкент шаарынын дал борборунда жайлашкан.

Мустакиллик аянты 1991-жылдын 5-сентябрында Президентибиз Ислам Каримовдун токтому негизинде түзүлгөн.

Кана, айтчы, Мустакиллик аянты өлкөбүз эгемендүүлүккө жетишкенден соң канча күндөн кийин түзүлгөн?

Бул чоң аянт көптөгөн тарыхый окуяларга күбө болгон.

Өзбекстан Республикасы Олий Мажлисинин Сенаты, Министрлер Кабинети, Президенттик канцелярия сыяктуу мамлекетибиздин эң жогорку органдары ошол аянттын айланасында жайлашкан.

Ташкент метросунун «Мустакиллик аянты» бекетинен батыш жакка карай жүрсөк, эң мурда ак устун жана порталдары күн нурунда жаркырап турган Изгилик аркасына көзүбүз түшөт.

Мустакиллик аянты

Арка сөзү үстү жарым тегерек формасындагы дарбаза же ошол көрүнүштөгү кооз имарат деген маанини билдирет.

Арка улуу тарыхый окуялар, жеңиш жана ийгиликтердин шарапатына курулат. Франция мамлекетинин борбору Париж шаарында император Наполеондун тушунда курулган Жеңиш дарбазасы – Триумфалдык арка дүйнөгө белгилүү.

Изгилик аркасы Мекенибиздин эгемендүүлүгү, элибиздин изги тилектеринин урматына курулган улуу эстелик саналат.

Арканын үстүндөгү чакан Жер шарын бойлой көккө учууга шайланган турналар сүрөттөлгөн. Алар – барган сайын күчкө толуп, өнүгүп келе жаткан Өзбекстаныбыздын символу. Бир бутунда турган илегилектер болсо тынчтык-бейпилдиктин, Журтубуздагы кут-берекенин белгиси.

Мустакиллик аянтынын төрүндө Эгемендүүлүк жана изгилик монументи бой көтөргөн. Бул эстелик эки бөлүктөн – Өзбекстандын көрүнүшү түшүрүлгөн Жер шары менен перзентине мээрим менен тигилип турган Бактылуу эненин айкелинен турат. Жер шары монументи 1992-жылы орнотулган. Андагы Өзбекстан аймагынын сүрөтү журтубуздун эгемендүү мамлекет иретинде дүйнөдө ылайыктуу ордун тапканын, көз карандысыздыгыбыз түбөлүктүү экендигин билдирет.

Мекенибиз символу болгон Бактылуу эне айкели болсо 2005-жылы курулган. Эне перзентине чоң үмүт жана ишеним менен тигилип, анын эгемендүү журтубуз үчүн ылайыктуу перзент болушун тилеп турат.

Президентибиздин 2006-жыл 3-январдагы токтому боюнча, Мустакиллик аянтындагы чоң эстеликке Эгемендүүлүк жана изгилик монументи деп ат коюлду.

Изгилик аркасы менен Эгемендүүлүк жана изгилик монументин жалгыз идея бириктирип турат. Башкача айтканда, эки эстелик тең элибиздин изги ой-тилектерин чагылдырат.

Эл-журтубуз миң жылдар бою изги каалоо-тилектер менен жашап келген. Мындан дээрлик үч миң жылдар мурда жаратылган «Авесто» китебинде изги пикир, изги сөз жана изги иш адам турмушунун негизги эрежеси болууга тийиш, деген идея билдирилген болуп, бул да ата-бабаларыбыздын өтө байыркы замандардан баштап жакшылыкты жашоонун мааниси деп билгенинен күбөлүк берет.

Элибиздин улуу максаттарын чагылдырганы үчүн Мустакиллик аянтын Мекенибиздин башкы аянты деп атайбыз. Анын кооздугуна карап, бүткүл өлкөбүздү, элибиздин жүрөгүн көргөндөй болобуз.

Эгемендүүлүк жана изгилик монументи

Мустакиллик аянтында курулган ажарлуу монумент жана айкелдер, кооз сейил бак жана комплекстер, жашыл чөптөр, сулуу фонтандардын негизги автору жана демилгечиси Президентибиз Ислам Каримов экендигин унутпа.

Эгемендүүлүктөн мурда бул жер чөп да өспөгөн, жалаң темир-бетон менен капталган көрксүз жана ажарсыз жерге айланып жаткан.

Бүгүнкү күндө журтубуздун алыс-жакындагы шаар жана айылдарынан мекендештерибиз, дүйнөнүн түрдүү өлкөлөрүнөн чет өлкөлүк саякатчылар чоң кызыгуу менен бул жерге келип, Ташкентти, бүткүл Өзбекста-

ныбызды жаңыдан тааныгандай болушат.

Ар жылы Эгемендүүлүк майрамы алдында өлкөбүздүн Президенти Эгемендүүлүк жана изгилик монументи астына гүл коёт. Журтубузга келген чет өлкөлөрдүн, абройлуу эл аралык уюмдардын жетекчилери, журтубуздун коомчулук өкүлдөрү да Мекенибизге, элибизге чоң урматтын белгиси иретинде бул монументтин астына гүл коюп, аянтты айланып, анын сулуулугунан баарланат.

Мустакиллик аянтынын чыгыш жагында Жаангер Амир Темурабабыздын айкели жана анын атындагы кооз сейил бак, «Өзбекстан» форумдар үйү, Темурийлер тарыхы мамлекеттик музейи, Симпозиумдар үйү, Алишер Навоий атындагы Өзбекстан улуттук китепканасы, Жаштар чыгармачылык үйү, Көркөм сүрөт өнөрү галереясы, Бизнес борбору сыяктуу бири-биринен сулуу имараттар, комплекстер жайлашкан.

Түндүк жакта Эскерүү аянты, Азалуу эне айкели, «Түркстан» сарайы сыяктуу чоң имараттар бой көтөргөн.

Түштүк жакта болсо Сенат үйү менен аянты, Министрлер Кабинети, Президенттик канцеляриянын имараттары, жапжашыл сейил бак көздүн жоосун алат.

Батыш жакта болсо таза суулуу Анхор жана анын жээгиндеги сал-

Азалуу эне айкели

Көркөм сүрөт өнөрү галереясы

Жаштар чыгармачылык үйү

кын даракзарлар, жаңыча көрүнүштөгү чоң «Пахтакор» стадиону, ал жердеги түрдүү спорт оюндары менен машыгып жаткан жаштар көңүлүндү өзүнө тартат.

Бир сөз менен айтканда, Мустакиллик аянтында туруп, элибиздин күжүрмөн эмгеги менен кылынып жаткан чоң иштер, чексиз өзгөрүүлөрдүн жаркын элесин көргөндөй болобуз жана мындан жүрөгүбүз сыймыкка толот.

Көз карандысыздык бизге канча кылымдык тарыхка ээ болгон изги иштерибиз, баалуулук жана салттарыбызды улантуу, дүйнөдө эч кимден кем болбостон, эркин жана бейпил жашоо мүмкүнчүлүгүн берди. Биз Мустакиллик аянтында досторубуз, үй-бүлөбүз менен сейилдеп жүрүп, буга дагы бир жолу ишеним пайда кылабыз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Мустакиллик аянты жөнүндө мурда эмнелерди билет элң?
2. Сүрөткө карап, Изгилик аркасынын канча устуну бар экендигин айта аласың?

3. Сүрөттөргө карап, Бактылуу эне жана Азалуу эненин жүз көрүнүшү жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

4. Эгемендүүлүк жөнүндө ыр билесинби?

МЕКЕНДИ ТҮШҮНҮП ЖЕТҮҮ

Кымбаттуу окуучу, Мекенди түшүнүү үчүн аны чын жүрөктөн сүйүү, ата журттун тарыхы, анын бүгүнкү өнүгүшү, адамдары, табияты жөнүндө көп нерселерди билүү керек.

Мекендин анык бир аймак менен байланыштуу экендигин сезбеген, «Биз үчүн бүткүл жер жүзү – мекен», деп жашаган адамдар илимде космополиттер деп аталат. Мындайлар чындыгында мекенсиздик идеясын үгүттөшөт. Бул идея зыяндуу саналат.

Илимде дагы бир түшүнүк – отурукташкан турмуш деген сөз болуп, ал Мекен түшүнүгү менен байланыштуу.

Отурукташкан турмуш бир жерде тамыр атып, ошол топуракка мээрим коюп жашаганды билдирет.

Отурукташкан элдер дүйнөлүк маданияттын өнүгүшүнө чон салым кошкон.

Элибиз байыркы замандардан бери отуруктуу жашап келген дүйнөдөгү эң байыркы элдерден бири.

Хива. Калта минар

Бухара. Минораи калон

Сүрөттөргө кунт коюп кара, тынымсыз көчүп жүргөн эл мына ушундай байыркы эстеликтерди жарата алабы?

Самарканд. Шердар медресеси

Балдар кум же топуракта ойноп жатканда ылай жасап, түрдүү курулуштарды жасаганга аракеттенишет. Бул болсо отурукташкан жашоо биздин каныбызга сиңип кеткенин көрсөтөт.

Мекендин табияты, жери, суусу менен абасы, тунук асманынын өзүнө мүнөздүү касиеттери бар. Мисалы, журтубуздун бардык жеринде анар өсөт. Бирок эч жердин анары Кува же Шахрисабздин анарына тең келбейт. Өлкөбүздүн бардык жеринде анжир өсөт, бирок алардын ичинде Самарканд анжиринин даамы өзгөчө. Улуу бабабыз Захириддин Мухаммад Бабур Маверауннахр жерлериндеги коондор жөнүндө сүйлөп, Бухаранын коону жөнүндө атайын токтолгон: «Бухарада коондун түрлөрү көп жана алар мыкты болот».

Мекендин табияты, жери, суусу менен абасы, тунук асманынын өзүнө мүнөздүү касиеттери бар.

Рабаят

САМАРКАНДДЫН НАНЫ

Уламыштарга караганда, илгери-илгери Багдад падышаларынан бири Самарканддын нанына суктанып, өзүнүн борбор калаасында да ошондой таттуу нан жасатмакчы болот. Ошол максатта Самарканддан эң белгилүү наабайчыны чакыртып, тапшырма берет. Самарканддык уста өзүнүн шаарынан топурак алып келип, ылай жууруп, дандыр жасоо керектигин айтат. Анын айткандары аткарылат. Уста Самарканддан отун алып келүү зарыл-

дыгын билдирет. Бул тилек да аткарылат. Самарканддын суусу менен унунан алып келип, камыр жуурулат. Бардыгы даяр болгондо, падышага кабар беришет. Ал наабайчыга карап: «Кана, керектүү нерселердин бардыгы даярбы, болбосо, баштагының!» дейт. Анда наабайчы кечирим сурап: «Улуу урматтуум, бардык нерсе даяр боло элек», дейт жана падышанын өзү бул ишти аткарып болбостугуна ишеним пайда кылсын деген максатта акыркы шартын айтат: «Азиретим, эми Самарканддын абасы менен аптабы болсо жетишет, нан бышырганды баштаймын». Ошентип наабайчы жазадан да, аргасы жок ишти аткаруу азабынан да кутулуп калган экен.

Кымбаттуу окуучу, эмне дейсиң, аптап менен абаны бир жерден башка жерге алып барууга болобу? Ата-бабаларыбыздын «Жерибиз, суубузга бата кеткен» деген сөздөрүн кандай түшүнөсүң?

Дүйнөдөгү ар бир эл, улуттун өзүнө мүнөздүү жашоосу, улуттук каада-салттары алар жайлашкан жери менен байланышкан түрдө калыптанат. Башкача айтканда булар отурукташкан жашоонун продуктусу эсептелет. Мисалы, дарыя жана деңиз жээктеринде жашаган элдердин үрп-адаттары жана каада-салттары талаа жана чөл жерлеринде жашаган элдердикинен таптакыр башкача.

«Элибиздин жашоо жана пикирлөө мүнөзүнө назар салсак, башкаларга такыр окшобогон, миң жылдар бою калыптанган, өз ара мамиледе гана эмес, ошондой эле жашообуздун үзгүлтүксүз бир бөлүгү иретинде туюнтулган бир топ өзүнө мүнөздүү сапаттарды көрөбүз. Мисал үчүн тилибиздеги мээримдүүлүк, акыбеттүүлүк, айкөлдүк, берешендик, кадыр-барк сыяктуу бири-бирин терең маани-маңыз менен байыткан жана толуктаган сөздөрдү алып көрөлү. Жөнөкөй көрүнгөнү менен бул сөздөрдү башка тилдерге өзүндөй кылып которуунун өзү оңой иш эмес»¹.

¹ Ислам Каримов. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 8-бет.

Мекендин өзүнө мүнөздүү касиеттери ал тургай адам баласынын жүз түзүлүшүндө да айкын көрүнөт. Мисалы, өзбекти япондон, арапты түрктөн, латин америкалыкты европалыктан жүзү менен көзүнөн айырмалоого болот.

Тагдырдын жоругу менен киши өзүнүн элинен алыста жашап калгыдай болсо, анын жүрөгүндө Мекенинен мурас болуп келген сезим жана касиеттер кайра ойгонот жана аны ата журтуна үндөйт. Мындай абалды кээде «Ата-бабалардын руху чакырууда» деп да түшүндүрүшөт. Грузин жазуучусу Нодар Думбадзенин «Hellados» — «Мекен» аттуу аңгемеси бар. Анда турмуштун ошол мыйзам ченемдүүлүгү өтө таасирдүү сүрөттөлгөн. Hellados Греция мамлекетинин байыркы аты. Аны байыркы Эллада деп да аташат. Эң укмуш жери, бул аңгеме Греция жөнүндө эмес, жүрөктөгү Эллада — көңүлдөгү Мекен жөнүндө экендигинде.

Биздин улуу ата-бабаларыбыз да ар дайым Мекенди сүйүү сезими менен жашашкан.

«Чыңгызхан эбегейсиз күчкө ээ болгондуктан, дүйнөдөгү өзүн эр санаган канча азаматтар анын каршысында чөгөлөп, кулдук уруп жашоого даяр эле. Мухаммад Хarezмшахтын¹ айланасындагы көптөгөн бектер да жоого багынууну макул көрүшкөндө, Жалалиддин бул пикирге каршы чыгып, өзүнүн салыштыргыс эрдигин жана туруктуулугун көрсөттү. Ошол доорго чейин жеңилбеген монгол жоокерлерине каршы он бир жыл үзгүлтүксүз согуш алып барды. Ал душмандарына аёосуз соккулар бергендиктен, куу жана мыкаачы, дүйнөнүн жарымын ээлеген Чыңгызхандай душман да аны таанууга аргасыз болду»².

¹ **Мухаммад Хarezмшах** — Хarezмдин өкүмдары, Жалалиддин Мангубердинин атасы.

² **Ислам Каримов.** Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot — pirovard maqsadimiz. T.: «O‘zbekiston» басма үйү, 2000-жыл, 73-бет.

Адам баласын журтунан, туулуп-өскөн жеринен айыруу, өз үйүндө анын тынчын алуу эң чоң күнөө эсептелет. Ар бири адамдын үйү — анын кол тийгис мекени. Ошондуктан, элибиздин салты боюнча күтүүсүздөн бирөөнүн үйүнө барууга туура келип калса, анда үйдүн ээсинен уруксат суралат. Ата-бабаларыбыз адам баласын гана эмес, жаныбарды да мекенинен айырууну күнөө эсептеген.

Үргөнч. Жалалиддин Мангубердинин айкели

Рабаят

КУМУРСКАНЫН МЕКЕНИ

Азирет Алишер Навоий күндөрдүн биринде мечитте намаздан турган замат үйү жакка шашып кетет. Кийин достору андан мунун себебин сурашат. Анда ал жооп берет: «Даарат алган кезимде бир кумурска кийимиме илешип, мени менен мечитке келип калыптыр. Байкуш мекенинен айрылган-го деп, аны өз жерине алып барып коймокчу болдум. Шашылганымдын себеби ушул эле».

Биринчи сабактагы жаныбарларда да мекен сезими бар, деген сөздөр эсиңдеби? Ошол сөздөрдү рабаят менен салышытырып, пикириңди айт.

Дүйнөдө ушундай мыкаачы күчтөр да бар болуп, алар чоң чоң элдерди да мекенинен айырып салат. Мисалы, эгемендүүлүктөн мурдагы совет бийлиги крымдык татарларды ата журтунан куугунтуктап, башка өлкөлөргө, ошонун катарында биздин жерлерге да көчүрүп салган. Натыйжада алар дээрлик жарым кылым бою мекенинен алыста жашашты. Советтик империя кыйрагандан кийин гана алар өздөрүнүн журту — Крым жарым аралына кайтып баруу укугуна ээ болушту. Элибиз ата-бабалардын салтын сактаган түрдө алардын оор күндөрүнө шериктеш болду, аларга өз боорунан жай берди.

Экинчи дүйнөлүк согуш жылдарында элибиз СССРдин фашисттер басып алган аймактарынан көчүрүп келтирилген түрдүү улуттарга таандык дээрлик 1 миллион ачка, кийим-кече, мээримге муктаж калкка тамак-аш, баш маанек берди. Алардан 200 миңи балдар болчу. Бир гана Ташкент шаарынын өзүндө 2323 жетим баланы мекендештерибиз перзент кылып алган. Алар элибиздин айкөлдүгү натыйжасында Өзбекстанга өмүрү бою перзенттик сүйүүсү менен байланып калышты. Алар өлкөбүздү өздөрү үчүн чыныгы Мекен деп билишет.

Элибиздин мындай айкөлдүгү Мекенде жашоо канчалык чоң бакыт, мекенсиздик канчалык чоң кырсык экендигин терең туюунун далили саналат.

Жыйынтыктап айтканда, Мекенди түшүнүп жетүү – бул өмүр бою улантылчу процесс. Адам баласы өзүн, өзүнүн кадыр-баркын канчалык түшүнүп барган сайын Мекенди да ошончолук түшүнүп отурат.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен бат-бат конокко барып турасынбы?
2. Конокто өзүңдү кандай сезесиң? Үйдөчү?
3. Капастагы куш менен эркин учуп жүргөн куштун ортосунда кандай айырма бар?
4. Сүрөттөрдөгү үй жаныбарларынын атын айт. Аларга эмне үчүн үй жаныбарлары дейбиз?

1

2

3

4

5. Сенин айылың же шаарыңда кайсы мөмөлүү дарак көп жана эмне үчүн?

ТЫНЧТЫК – БАА ЖЕТКИС ДӨӨЛӨТ

Кымбаттуу окуучу, биздин өлкөбүздө ажарлуу, байыркы жана заманбап майрамдар көп. Алардан бири 9-май – Эскерүү жана кадырлоо күнү.

Эскерүү жана кадырлоо күнү 1999-жылдан бери журтубузда кеңири белгилеп келинет.

Бул майрам Экинчи дүйнөлүк согушта курман болгон, эл-журттун азаттыгы, өнүгүшү жолунда күрөшүп, эмгектенип, дүйнөдөн кайткан бардык адамдарды эскерүү, бүгүнкү күндө карылык доорун сүрүп жаткан согуш жана эмгектин ардагерлерин кадырлоо максатында түзүлгөн.

«Эскерүү» сөзү эстөө, эске алуу, унутпай жашоо деген маанилерди билдирет.

Бул майрам күндөрүндө өткөндөр эске алынып, алардын мазарлары зыярат кылынат, карыялар жоктолуп, аларга белек берилет, изги тилектер билдирилет.

«Кадыр» сөзү кандайдыр нерсенин кымбатын жана баркын туура баалап, ага урмат-сый көрсөтүп жашаганды билдирет.

Айныкса, 9-май күнү Мекенибиздин башкалаасы – Ташкент шаарынын борборунда жайлашкан Эскерүү аянты өзгөчө көрккө бөлөнөт. Эртең мененден бул жерде Экинчи дүйнөлүк согуштун катышуучулары, ошол олуттуу жылдарда оорукта эмгектенген мекендештерибиз, эмгек ардагерлери, коомчулук, мамлекеттик жана мамлекеттик эмес уюмдардын өкүлдөрү, маала башчылары, жаштар, массалык маалымат каражаттарынын кызматчылары чогулат. Ал жерге Өзбекстан Республикасынын Президенти Ислам Каримов келет. Мамлекетибиз жетекчиси согуш жана эмгек ардагерлери, коомчулуктун өкүлдөрү менен жолугушуп, аларды майрам менен чын жүрөктөн куттуктайт.

Аянттын төрү – чыгыш жагында жайлашкан Азалуу эне айкелинин алдына гүл коюп, Экинчи дүйнөлүк согушта курман болгон мекендештирибиздин элесин эске алуу бул майрамдын эң маанилүү бөлүгү эсептелет.

Андан кийин Аянттын түндүк жана түштүк жактарына курулган айвандардагы согушта курман болгондордун фамилиялары, төрөлгөн жана кайтыш кылган жылдары облустар боюнча жазып коюлган тактайларга көз жүгүртүп, маркумдар дагы бир жолу эске алынат.

Мамлекетибиз жетекчисинин массалык маалымат каражаттары үчүн интервьюсу майрамдын эң маанилүү окуясы эсептелет.

Журт башыбыздын 2013-жыл 9-майдагы интервьюсу «Өзбек элине тынчтык жана амандык керек» деген чакырык сөздөр менен көпчүлүктүн эсинде калды. Ошондой аталыштагы китеп түрүндө басылган бул интервьюда эң мурда Экинчи дүйнөлүк согушта жетишкен жениш элибиз үчүн аябай кымбатка түшкөнү баса белгиленди.

Согуштан мурда Өзбекстанда 6,5 миллионго жакын калк жашаган, ошондон 1,5 миллиону согушта катышкан. Мекендештерибизден 500 миңге жакыны согушта курман болгон. Канчалаган адамдар дайынсыз жоголгон же майып болуп кайткан.

Алты жарым миллион адамдын жарымынан көбүн балдар, карыялар түзсө, эмгекке жарамдуу калктын канчасы согушта катышкан? Согушка кеткендердин ордуна эмгектенүү кимдин мойнуна түшкөн?

Тилекке каршы, бүгүнкү күндө дүйнөдө, айланабызда түрдүү карама-каршылык жана чырлар чыгып, терроризм, экстремизмдин коопу күчөп, фашизм деген апаат дагы баш көтөрүп жатканы адамзаттын алигиче тарыхтан керектүү жыйынтык чыгарбаганын көрсөтөт.

Ооганстанда мына отуз беш жылдан бери согуш улантылып келет. Бул болсо журтубуздагы, дүйнөдөгү тынчтык жана бейпилдикке олуттуу кооп туудурат. Согуш доорунда бул өлкөдө тынч турмуш эмне экендигин билбеген бир муун эресеге жетти.

«Бизге тынчтык керек деген чакырык бүгүн бүткүл элибиз үчүн жалгыз чакырык болууга тийиш. Өзбекстанга тынчтык керек, тынч турмуш керек. Өнүгүүбүз үчүн эч кандай тоскоол керек эмес»¹.

Элибиз батага алакан жайганда, Жараткандан эн мурда тынчтык, амандык болушун сурайт. Бул эки сөз элибиздин аң-сезимине сиңип, турмушунун мазмунуна, улуттук баалуулукка айланып кеткен.

Мекендештерибиз көктө жаркыраган күндү, тунук асманды тынчтык-амандык, бейпилдиктин эң маанилүү белгиси деп билет.

Тынчтык болгон жерде өнүгүү болот. Өз ара урмат, шериктештик болбогон жерде эч качан өнүгүү болбойт.

Тынчтык асмандан түшпөйт. Өз алдынча өнүгүшүбүз, бейпил турмушубуздун негизи болгон тынчтык-амандык үчүн күрөшүү, керек болсо, ал үчүн жанды да аябоо керек.

¹ **Ислам Каримов.** O‘zbek xalqiga tinchlik va omonlik kerak. T.: «O‘zbekiston», 2013-жыл, 27-бет.

Тынч-бейпил турмуш, туруктуулуктун эң маанилүү шарты — кайдыгерликке жол койбостон, ар дайым сак, ар тараптан сезгир жана ойгок болуудан, тарых жана турмуштан жыйынтык чыгарып жашоодон турат.

Президентибиздин китебинде мына ушундай көз караш бардык мекендештерибиздин жашоо максатына айланышы керектигине өзгөчө басым жасалган.

Кымбаттуу окуучу, чыгарманын кыскача мазмунунан көрүп турганындай, анда өтө маанилүү пикирлер илгери сүрүлгөн. Мына ушул максат жана милдеттерди ишке ашырууга салым кошуу үчүн сен эң мурда мыкты окушун, убактыңды текке кетирбей, тынымсыз изденишиң, ата-энендин, эл-журттун кызматына дайыма даяр болуп, Ата Мекенибизди чын дилден сүйүп жашооң керек.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Эскерүү жана кадырлоо күнү сен эң мурда кимди куттуктайсың?
2. Тынчтыктын кадырын кандай түшүнөсүң?
3. Ата-бабаларыңдын ичинде согуш же эмгек ардагерлери барбы? Алар жөнүндө сүйлөп бер.
4. Сүрөттөрдө тынчтык белгилери кандай чагылдырылган?

1

2

3

4

МЕКЕН СЕЗИМИ

Кымбаттуу окуучу, адамдын сезим-туюмдары да ал жашап турган жер менен байланыштуу.

Сен англис жазуучусу Киплингдин «Маугли» чыгармасы боюнча кинофильмди көргөн болсоң керек. Анда кичинекей баланын токойдогу жаныбарлардын арасында жашап, сезим-туюмдары өзгөрүп кеткени жөнүндө баяндалат.

Мекен сезими адамга өмүр бою шерик, жолдош болот.

Мекендин аты айтылышы менен анын кучагында өткөн жылдарыбыз, ата-энебиз, үйүбүз эсибизге түшөт, жүрөгүбүз назик сезим-туюмдарга толот.

Журтубуздун кайталангыс табиятына көз чаптырганда, анын байлыктарынан пайдаланганда, алыскы журттарда мекендештерибиз менен жолугушканда, алардын спорт, маданият, көркөм өнөр жана башка багыттарда жетишкен ийгиликтерин укканда, аябай кубанабыз.

Мекен сезими инсанга эненин алдеи, бабалардын накыл сөздөрү, атанын өрнөгү, үй-бүлө, мектептин тарбиясы, билим алуу, табият менен мамиле жасоо аркылуу синет. Мекен сезими оор күндөрдө адамга күч-кубат берет, өз элин даңктоого, ата-бабалардын салттарын урматтоого үндөйт.

Адатта, адамдар чет өлкөгө бармакчы болсо, өзү менен бирге Мекенди эскертип турган, өзү үчүн кадырлуу болгон нерсени кошо алат. Ата-бабаларыбыз да алыскы өлкөлөргө сапарга аттанаарда журтунун топурагынан бир ууч алып, кол жоолукка түйүп коюшкан. Мекенден алыста элин сагынганда мына ошол топуракты жыттап, көзүнө сүртүп, ата конушунун демин туюшкан.

Улуу инсандардын жүрөгүндө Мекенге умтулуу аябай күчтүү болгондуктан, алар тирүү кезинде гана эмес, көз жумгандан кийин да ошол ата журттун топурагына баш коюуну тилек кылышат. Алыскы Инди элинде падышалык кылган бабабыз Захириддин Мухаммад Бабур да өлүмүнөн кийин сөөгүн Индияга эмес, өзүнүн Мекенине жакыныраак жер — Ооганстандын азыркы борбору Кабул шаарына коюуларын осуят кылган. Залкар бабабыздын ыйык мүрзөсү азыр Кабул шаарында.

Мекенибиз эгемендүүлүккө жетишкенден кийин Бабур туулган журт — Андижан шаарында анын символикалык мүрзөсү орнотулуп, анын айланасына чоң бак тигилди.

Мекен сезими адамдагы мураскордук сезими менен тыгыз байланышта. Мураскордук өтө маанилүү өзгөчөлүк жана баалуулуктардын атадан балага, ата-бабалардан урпактарга мурас болуп калышын билдирет.

Жогоруда сөз болгон Бабур бабабыздын мураскорлору — Бабурийлер династиясынын көптөгөн өкүлдөрү да өздөрүнүн ата журту — Түркстан жеринде жашашпаса да, мекен сезими аларды бул сыйкырдуу топуракка үндөп турган. Алардын бүгүнкү урпактары да мына ушул жерди өздөрүнө тарыхый Мекен деп билишет.

Тарыхый мекен сезими башка элдерге да мүнөздүү. Мисалы, учурда Америка материгинде жашап жаткан элдердин ата-бабалары илгери Европадан көчүп барган. Ошондуктан бул элдин бүгүнкү муундары Европа мамлекеттерин өздөрүнүн тарыхый мекени деп эсептешет.

Ата-бабаларыбыз мураскордук салттарын сактап калуу үчүн өздөрүнүн ата-теги тарыхын – санжырасын жазып барган. Бул да Мекенге болгон сүйүү, анын тарыхын ыйык тутууга умтулуунун бир көрүнүшү.

Сен Мекенибизден жетишип чыккан окумуштуу (аллаама)лар жөнүндө көп уккансың.

Андижан. Захириддин Мухаммад Бабурдун айкели

«Аллаама» арабча сөз болуп, окумуштуулардын окумуштуусу, эң жеткилеңи, деген маанилерди билдирет.

Залкар окумуштууларыбыз Мекен сезими ар бир иште, ар бир кадамда медресе болсун деп, өздөрүнүн аты-жөнүнө туулган жерлеринин аттарын кошуп жазышкан. Бухарий, Замахшарий, Шаший, Ташкентий, Ферганий, Маргынаний, Хarezмий, Термезий, Насафий деген аттар ушундайча пайда болгон.

Учурда мына ошондой окумуштууларыбыздын илимий мурасын терең үйрөнүү жана дүйнөгө таанытуу боюнча өтө чоң иштер аткарылууда. 2014-жылдын 15–16-май күндөрү Самарканд шаарында «Орто кылымдар Чыгыш окумуштуулары менен ойчулдарынын тарыхый мурасы, анын азыркы заман цивилизациясынын өнүгүшүндөгү ролу жана мааниси» темасында өткөрүлгөн эл аралык конференция буга мисал боло алат.

«УЮЛДУК ТЕЛЕФОНДУН ИЧИНДЕГИ ӨЗБЕК»

Дүйнөгө белгилүү Vi-bi-si компаниясы улуу мекендешибиз Мухаммад Харезмий жөнүндө 10 минуттук фильмди сүрөткө тартты. Анда окумуштуу бабабыздын математика жаатындагы ири ачылыштары, алсак, ондук позициялык эсептөө системасын жана нөл белгисин биринчи болуп илимге киргизгени, «алгоритм» сөзү ал-Харезмий атынан алынганы жөнүндө баяндалат. Vi-bi-si нин комментатору колундагы уюлдук телефонду көрсөтүп: «Мен ар дайым андан пайдаланганымда, анын ичинде отурган Улуу өзбекке таазим кыламын», — деп баса белгиледи. Бул сөздөрү менен ал Харезмий бабабыз математика дүйнөсүндөгү улуу жаңылыктары менен уюлдук телефон сыяктуу бүгүнкү маалымат каражаттарына 12 кылым мурда негиз салганын ыраазылык менен белгилейт.

Мына ушундай таануу жана ыраазылык сөздөрү Самаркандда өткөрүлгөн эл аралык конференция күндөрү чет өлкөлүк коноктор жагынан кайра-кайра айтылып турду.

Глобусту ким ачканын билесиңби? Ар дайым глобустан пайдаланганда кайсы бабабызга таазим кылышыбыз керек?

Кымбаттуу окуучу, сен англис жазуучусу Даниэль Дефонун Робинзон Крузо жөнүндөгү белгилүү чыгармасы негизинде жаратылган фильмди көргөнсүн. Анын каарманы өз Мекенинен алыста, жалгыздыкта кыйналат. Кишисиз аралга түшүп калган бул адам инсандык сапаттарын сактап калуу үчүн тынымсыз аракеттенет жана аягында жалгыздыкты жеңип чыгат. Шексиз, мында ага Мекен сезими жардам берет.

Журт эзүүчүлүк зулумуна кабылган учурда Мекен сезими Мекен кайгысына айланат.

Өлкөбүздө дээрлик 130 жылга созулган эзүүчүлүк доорунда ата-бабаларыбыздын ата журт менен байланыштуу сезим-туюмдары кайгы түрүндө гана көрүнгөн. Махмуткожо Бехбудий, Мунаввар кары, Абдулла Кадырий, Абдулхамид Чолпон сыяктуу бабаларыбыздын чексиз өкүнүү менен жазган макалаларын жана ырларын окуганда, Мекен топурагында туруп, Мекенден ажыроо кайгысы менен жашоо канчалык оор экенин туябыз.

Эл-журт азат, мамлекет эгемендүү болсо, инсан анын өнүгүшү үчүн бар күч-кайратын аябайт, Мекен менен байланыштуу сезим-туюмдары сыймыктануу сезимине айланат. Бүгүн Мекенибиз жөнүндө сөз жүргөндө, биз, эң мурда, ошондой сыймыктануу сезимин туябыз. Анткени ата журтубуз эркиндикке чыгып, күн сайын өнүгүп өсүүдө.

Мекен сезими патриоттук сапаттарга негиз болот.

«Патриоттук сезими кишинин жүрөгүндө табигый түрдө туулат. Башкача айтканда, адам өзүн-өзү андап, ата тегин билген сайын жүрөгүндө Мекенди сүйүү сезими тамыр атып, өнүгө баштайт. Бул тамыр канчалык терең боло, туулуп өскөн журтка болгон сүйүү да ошончолук чексиз болот»¹.

Патриоттуулук ата журтту сүйүү жана улуулоо, аны коргоо сезими менен жашоо, ошол жолдо жанын да аябоо дегенге жатат.

Мекенге берилгендик өзүн, күч-кайратын жана илим-билимин изги жана улуу максаттар жолунда толук сарптоо дегенди билдирет.

¹ **Ислам Каримов.** Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. T.: «O‘zbekiston» басма үйү, 2000-жыт, 8-том, 502-бет.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен уюлдук телефонундан пайдаланганда аны ким ачканы жөнүндө ойлоп көргөнсүңбү?
2. Сен чет өлкөгө саякатка барсаң, өзүң менен эмнелерди алган болор элеч?
3. Мекен сезими жөнүндө ыр билесиңби?
4. Сүрөттөргө карап, патриоттук жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

3

Практикалык көнүгүү

БУЛ ЫЙЫК МЕКЕНДЕ УРМАТТА ИНСАН

Кымбаттуу окуучу, журтубузда жер асты, жер үстү байлыктары, баалуулук жана салттар көп. Бирок биз үчүн мындан да улуу байлык бар, ал – өзүнүн эмгеги, билими, шыгы жана тажрыйбасы менен топурагыбызды алтынга айландырып, шаар-кыштактарыбызды көрктөндүргөн адамдар.

Адамзатты Аллаанын өзү урматка татыктуу жана ыйык кылып жараткан. Ар бир адам – улуу бир керемет. Дүйнөдөгү бардык элдер жана улуттар Жараткандын улуу керемети иретинде урмат-сыйга татыктуу.

Тилекке каршы, тарыхта дайым эле адамдар урмат-сыйга ээ боло бербеген. Айныкса, өлкө баскынчылар зулумуна же түркөйлүктүн ченгелине түшкөн учурда, мурдагы сабакта айтылгандай, Мекен сезими кайгыга айланат, адамдар урматталуунун ордуна зордук-зомбулукка, ал тургай кээде массалык кыргынга да кабылат.

Ата журтубуз да канча жолу мыкаачы баскынчылардын жортуулун башынан өткөргөн. Мисалы, биздин заманга чейинки доорлордо Иран шахтары Кир менен Доро, грек кошууну, XII кылымда болсо моңол баскынчылары өлкөбүз топурагына бастырып келген. Элибиз аларга каршы эр жүрөктүк менен күрөшүп, ар дайым азаттыкка чыккан.

Дүйнөдөгү кудуреттүү мамлекеттердин армиясы түрдүү өлкөлөрдү басып алышы, көз каранды кылышы мүмкүн, бирок алар эч качан элдин жүрөгүн, рухун жеңе албайт. Ошондуктан дүйнөдөгү кайсы мамлекет жөнүндө сөз болсо, эң мурда ошол өлкөнүн окумуштууларын, акын жана ойчулдарын эске алабыз. Анткени алар адамзатка кызмат кылышат.

XIX кылымдын 60-жылдары ортолорунан башталып, XX кылымдын 91-жылына чейин дээрлик 130 жылга созулган падышалык Россия менен советтердин колонизатордугу элибиздин башына көптөгөн оор сыноо жана кырсыктарды салды.

ТАРЫХТЫН ЭҢ КАРА БАРАКТАРЫ

Биз советтер доорун жакынкы тарыхыбыздын эң кара, коркунучтуу барактары иретинде эске алабыз.

«Белгилүү болгондой, 1937–1953-жылдарда мурдагы СССРдин аймагында өтө коркунучтуу массалык саясий куугунтуктар болуп өткөн. Анын терс натыйжаларын элестетүү үчүн бир гана Өзбекстан боюнча дээрлик 100 миң адам куугунтукка алынып, 13 миңи атып салынганын эстөө жетишет»¹.

Бул пикирлерде келтирилген мисалдарды бүгүнкү турмушубуз менен салыштыр. Бүгүнкү турмушубузду тарыхтын кандай барагы иретинде баалоого болот?

¹ **Ислам Каримов.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 97–98-беттер.

Советтик түзүлүштөгү зордук-зомбулуктар 1989-жылдын июнуна – Ислам Каримов Өзбекстандын жетекчиси иретинде иш баштаганга чейин улантылды.

Журтубузду оор абалга түшүп калганы, мындан кутулуу үчүн республикабыздын жетекчиси чоң эрдик менен күрөшкөнү жөнүндө Президентибиз Ислам Каримовдун «O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» китебинде кеңири баяндалат.

Көз карандысыздыктын алгачкы жылдарынан баштап өлкөбүздө «Реформа реформа үчүн эмес, эң мурда адам үчүн» деген эреже башкы критерий кылып алынды. Бул реформалар адам турмушун жакшыртууга кызмат кылууга тийиш дегенди билдирет.

Адам, анын турмушу, укук жана эркиндиктери эң жогорку баалуулук экендиги Конституциябызда бекемдеп коюлган.

Шейиттердин элеси сейил багы

Эзүүчүлүк жылдарында адилетсиз зулум көргөн адамдарга карата тарыхый чындыкты, улуу ата-бабаларыбыздын ыйык атын жана элесин, баа жеткис мурасын калыбына келтирүүгө өзгөчө көңүл бурулууда. Мисалы, 2000-жылы борборубуздун Юнусабад районунда «Шейиттердин элеси сейил багы» эстелик комплекси курулду. Кийинчерээк ошол аталышта фонд жана Куугунтук курмандарын эскерүү музейи уюштурулду.

«Куугунтук» сөзү куугунтукка алуу, өлтүрүү деген маанилерди билдирет.

Бир мезгилдерде бул жерде, Бозсуу каналынын жээгинде Албарсты көпүрөө деп коркунучтуу аталган жар болгон. XX кылымдын 30-жылдарында мына ушул оолак жерге түндөрү элибиздин көптөгөн чыныгы атуулдары машинада жашырын алып келинген жана ырайымсыздык менен атып салынган. Соң кепинсиз эле көөмп жиберилген.

31-август журтубузда Куугунтук курмандары элесин эскерүү күнү иретинде белгиленет.

Ар жылы 31-августта Президентибиз бул жерге келип, куугунтук курмандарынын жаркын элесине таазим кылат.

Бүгүнкү күндө Журтубузда тынч жана бейпил турмуш, түрдүү улуттардын өкүлдөрү ортосунда достук жана биримдик бекем-делүүдө. «Бул ыйык Мекенде урматта адам» деген сөздөр чыныгы маани-мазмунга ээ болуп жатат.

Учурда тыштан туруп турмушубузду изден чыгарууга урунган, өлкөбүздүн байлыктарына ээ чыгып, элибизди кайра көз каранды кылмакчы болгон арам күчтөр да, тилекке каршы, жок эмес. Мындай кооптор эл аралык терроризм, экстремизм, диний догматизм, ахлаксыздык деген аттар менен аталат. Албетте, бүткүл дүйнө боюнча тамыр аткан, адамдарды, айныкса жаштарды кылтактап, аларды өзүнүн журтуна, ата-энесине каршы коюуга умтулган мындай күчтөрдөн сак болуп, Мекенибиздин эгемендүүлүгүн көз карегиндей асырап жашоо бардыгыбыздын ыйык милдетибиз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Адамдар бири-бири менен эмне үчүн көңүлдүү көрүшөт?
2. Наристе төрөлсө эмне үчүн кубанабыз?
3. Адамга урмат көрсөтүү боюнча кандай үрп-адаттарыбызды билесин? Сүрөттөргө карап, алар жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

3

4. Сен ата-энеңе, устаттарыңа жана досторуңа болгон урматыңды кантип билдиресин?
5. Адамдын урматка татыктуулугу жөнүндө кандай макалдарды билесин?

ҮЙ-БҮЛӨ – МЕКЕНДИН СИМВОЛУ

Урматтуу окуучу, эгерде «Мекендин сүрөтүн тарт», десе, эн мурда эмненин сүрөтүн тарткан болор элең? Ал үчүн адегенде өзүбүз билген нерселерди көз алдыбыздан өткөрөбүз. Ошондо биз үчүн эң кадырлуу жана түшүнүктүү жер өзүбүз туулуп-өскөн үйүбүз болуп көрүнөт.

Мекен сезими үй-бүлөдөн, эненин кучагынан башталат.

Адам баласын эресеге жеткирген, ага эң тунук сезимдерди синдирген, анын аң-сезиминде баштапкы билим жана көнүмүштөрдү калыптандырган жер — бул үй-бүлө.

«Үй-бүлө коомдун негизги мууну жана ал коом менен мамлекеттин коргоосунда болуу укугуна ээ»¹.

Президентибиз Ислам Каримов үй-бүлөгө төмөнкүдөй мүнөздөмө берген: «Бул жарык дүйнөдө жашоо бар экен, үй-бүлө да бар. Үй-бүлө бар экен, перзент деп аталган баа жеткис бакыт бар. Перзент бар экен, адам баласы ар дайым изги тилек жана умтулуулар менен жашайт»².

Байыркы уламыштарда айтылышынча, жер бетиндеги алгачкы үй-бүлө Адам Ата менен Обо Эне тарабынан түзүлгөн. Дүйнөдөгү бардык элдер, адамдар жана улуттар ушул үй-бүлөдөн

¹ O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 63-статья. Т.: «O‘zbekiston», 2014-жыл, 21-бет.

² **Ислам Каримов.** Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Т.: «Ma’naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 56-бет.

тараптыр. Ошондуктан адам баласын бир ата-эненин перзенттери дейбиз, аларды дос жана агайын болуп жашоого үндөйбүз.

Ымыркай көз ачып дүйнөгө келгенден кийин адегенде энесин тааныйт, боорунан жай, ырыскысын табат. Эненин кучагында тынч жана бейпил уктайт, эс алат. Адам баласы үй-бүлөдө өзүн эркин жана азат сезет. «Өз үйүң — өлөң төшөгүң», деген накыл сөзүбүз текке айтылган эмес.

Дүйнөдөгү бардык нерсенин негизи болгону сыяктуу, үй-бүлөнүн да таяныч түркүктөрү болот. Алар — ата менен эне.

Эне мээримдүүлүктүн, изгилик менен берилгендиктин символу. Аны Мекенге теңейбиз. Эне менен Мекен жөнүндөгү түшүнүктөр бири-бирине окшоп кетет. Мекен да, эне да перзентинин бакыты үчүн эч нерсесин аябайт. Ошондуктан да Мекенибиздин башкы аянты болгон Мустакиллик аянтына «Бактылуу эне» айкели орнотулган.

Эненин алдейинде Мекен сезими башкы тема саналат. Алдейде «чоңойгун», «эл-журтуңа кызмат кылгын» деп ырдалышы текке эмес.

Эненин алдейи менен кошо баланын жүрөгүнө улуттук рух кирет. Бул улуттук рух – Мекен сезими.

Рабаят

ИМАМ БУХАРИЙДИН АПАСЫ

Уламыштарга караганда, Ысмайылдын уулу Мухаммад Бухарийдин көзү ымыркай кезинде кырсыктын айынан сокур болуп калат. Апасы баламдын көзү айыкса экен деп, күн-түн дебей жараткан Аллага жалбарат. Күндөрдүн биринде эненин түшүнө пайгамбар Ибрагим алайхиссалам кирет жана ага: «Кылган баталарың кабыл алынды, эми уулундун көзү айыгат», дейт. Ошондон кийин кичинекей Мухаммаддын көзү ачылыптыр. Ал өзүнүн өмүрүн пайгамбарыбыз Мухаммад алайхиссаламдын хадистерин чогултууга арноону чечет жана улуу хадис таануучу болуп жетишет.

Апасы бата бербесе, Имам Бухарий бүткүл дүйнөгө таанылат беле?

Журтубузда 1998-жыл – «Үй-бүлө жылы», 2001-жыл – «Энелер жана балдар жылы», 2012-жыл болсо «Бекем үй-бүлө жылы» деп жарыяланды.

Үй-бүлөнүн дагы бир түркүгү – бул ата. Ата – үй-бүлөнүн башчысы, үйдө адилеттин үлгүсү болуп, бардыгына өрнөк көрсөткөн инсан. Илгери бала жакшы же жаман мүнөзү менен элдин оозуна түшсө, заматта: «Атаң ким, кимдин баласысың?», деп сурашкан. Анткени атанын кимдиги перзент жөнүндөгү эн манилүү баа саналган.

Адатта эркек балдар атаны, кыздар болсо энени туурайт. Ошондуктан эркек бала жөнүндө сөз болсо, «Атанын уулу», кыздар жөнүндө сөз болсо, «Эненин кызы», дешет.

ҮЙДҮН ТАМЫНА ЧЫКПАГАН БАЛА

Илгери бир балага апасы: «Уулум, үйдүн тамына чыгып, отун алып түшсөн», – дейт. Бул мезгилде баланын атасы үйдө уктап жаткан экен. Ошондуктан бала: «Атам жаткан үйдүн тамына кантип чыгайын», – деп, атасынын уйкудан ойгонушун күткөн экен.

Бала атасы сезбегендей кылып акырындык менен үйдүн тамына чыкса болбойт беле?

Үй-бүлөдө «ата кесип» деген түшүнүк бар. Перзент атанын кесибин ээлесе, адамдар «Атасынын колун алыптыр», «Атасынын ишин жолдоптур», деп кубанат.

Ата кесипти улантуу менен династиялар пайда болот. Мисалы, өлкөбүздө көркөм өнөр жаатында Юнус Ражабий негиздеген ражабийлер, цирк жаатында ташкентбаевдер жана башка династиялар бар.

Мындай династиялар тарыхта да көп болгон. Мисалы, өлкөбүздө тимурийлер, бабурийлер династиясы, Индияда гандилер династиясы аттын кашкасындай белгилүү. Алар үй-бүлөлүк салтты улуулоо аркылуу Мекенди даназалоого кызмат кылат.

Тарбия адамдын дени соо жана жеткилең болуп өсүшү, турмушка даяр болушу үчүн керектүү билим жана тажрыйбаларды түшүндүрүү, үйрөтүү жана үлгүнүн негизинде сиңдирип баруунун жолу саналат.

Үй-бүлөдө чоң турмуш тажрыйбасына ээ болгон аталар менен энелердин сөзү, үгүт-насааттары да чоң тарбиялык мааниге ээ.

Элибиз: «Куш уясында көргөнүн кылат», – дейт. «Уя» дегенде бакча же мектеп эмес, үй-бүлө көздө тутулуп жатканы да анын мааниси канчалык чоң экендигин билдирет.

Каршы. «Эл-журт таянычы» айкели

Коом миндеген үй-бүлөдөн түзүлөт. Ошондуктан үй-бүлөнү коомдун негизи, анын негизги мууну дейбиз.

Коом – уюшуп жашоонун эң жогорку формасы. Анткени анда адамдар гана эмес, түрдүү топтор, катмар жана агымдар биригет.

Эгемендүүлүк жылдарында алгачкы жолу Каршы шаарында «Эл-журт таянычы» деген ат менен үй-бүлөгө айкел коюлду.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Эртең менен үйдө эң мурда кимге салам бересиң?
2. Апаң сага кантип алдей айтканын эстейсиңби?
3. «Ата ыраазы – Кудай ыраазы» деген макалды кандай түшүнөсүң?
4. Эне жөнүндө төрт сап ыр айтып бере аласыңбы?
5. Сүрөттөргө карап, үй-бүлөнүн адамдын тарбиясына таасири жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

3

КИЧИНЕКЕЙ ЧЕМПИОНДОР

Кымбаттуу окуучу, дени соо жана жеткилен муунду эресеге жеткирүүдө спорттун мааниси чоң. Ошондуктан өлкөбүздө балдар спортун өнүктүрүүгө чоң маани берилип жатат.

Өзбекстанда 2002-жылы Балдар спортун өнүктүрүү фонду түзүлдү. Фонддун Спонсорлук кеңешинин төрага-сы өлкөбүздүн Президенти Ислам Каримов.

Өлкөбүздүн спортчу жаштары абройлуу эл аралык мелдештерде чоң ийгиликтерге жетишүүдө. Айныкса, акыл гимнастикасы болгон шахмат боюнча журтубуздан көптөгөн жаш чемпиондор жетишип чыгууда.

Надырбек Абдусаттаров 8 жашында Словениянын Марибор шаарында шахмат боюнча өткөрүлгөн дүйнө чемпионатында алтын медалга ээ болду.

Надырбек 2004-жылы Ташкент шаарында төрөлгөн, Яшнабад районундагы 152-мектепте окуйт. Ал 2008- жана 2010-жылдарда Өзбекстан чемпиону, 2011- жана 2014-жылдарда Азия чемпиону болгон.

Ага-ини шахматчылар Жавохир менен Исламбек Синдаровдордун аттары да көпчүлүккө тааныш. Адамдан күчтүү акыл, кунт жана чыдам талап кылган шахмат жаатында дүйнө чемпиондору болгон бул кичинекей уулдарыбыз ээ болгон чоң жеңиш жалпы элибизде чексиз сыймык ойготту.

Жавохир менен Исламбек 2014-жылдын 13–17-июнь күндөрү Грециянын Кавала шаарында өткөрүлгөн бачым шахмат боюнча дүйнө чемпионатында рапид жана блиц багыттары боюнча 4 алтын медалга ээ болушту.

Жаш шахматчы досторубуз дүйнөнүн көптөгөн мамлекеттеринен өкүлдөр катышкан мелдештерде бир жолу да жеңилбеди.

Жавохир төрт жарым жашынан баштап шахмат менен алектенет. Ал эл аралык майдандагы алгачкы жеңишине 2012-жылы Индиянын Дели шаарында жетишкен. Анын иниси Исламбек да кеме шыктын ээси экендигин көрсөтүүдө. Иранда 2013-жылы болгон Азия чемпионатында ал үч алтын медалга ээ болду.

Президентибиз 2013-жылдын 7-декабрында «Өзбекстан» форумдар үйүндө Конституция күнүнө арнап өткөрүлгөн салтанаттуу кечедеги докладында Исламбек Синдаровдун ийгиликтерин жөнүндө атайын токтолду: **«5 жаштагы, көңүл бургула, 5 жаштагы кичинекей уулубуз Исламбек Синдаровдун Азия чемпиону деген атактуу наамга ээ болгонун аласыңарбы, кана айткыла, достор, мындай ийгилик менен сыймыктанбай болобу?»**

Балалыктан чоң-чоң иштер, улуу жеңиштерге умтулуп жашоо элибиздин тамырында эзелтеден бар.

Абу Али ибн Сина, Абу Райкан Беруний сыяктуу улуу окумуштууларыбыз балалык жылдарынан баштап теңсиз илимий шыгын көрсөтүшкөн. Улуу ойчул акыныбыз Алишер Навоий 3–4 жашынан баштап түркий жана фарсий ырларды жатка окуганы, кийинчерээк өзү да казалдар жазганы тарыхый булактардан белгилүү. Дагы бир бабабыз Захириддин Мухаммад Бабур болсо 12 жашында Андижандын тактына отуруп, атасынан мурас мамлекетти башкарууга киришкен.

Биз аттары аталган жаш чемпиондорубузда улуу ата-бабаларыбызга ылайыктуу улантуучуларды көрөбүз. Элибиздин сөзү менен айтканда, аккан дарыя агат, эч качан токтоп калбайт.

Ошону менен бирге, мындай ийгиликтер Өзбекстанда спорттун бардык түрлөрү катары шахматтын өнүгүшүнө берилген чоң этибардын натыйжасы саналат.

Адистердин пикири боюнча, өлкөбүздө шахмат менен алектенген улан-кыздардын саны жылдан жылга көбөйүүдө. Азыркы күндө журтубузда 8 миңден ашуун шахмат ийрими иштеп, аларда 150 миңден ашуун жаш шахматчы, ошонун катарында, 76 миңден көбүрөөк кыздар машыгууларда катышууда.

Эгемендүүлүк жылдарында Өзбекстандын перзенти журтубуздук тарыхында биринчи жолу шахмат боюнча дүйнө чемпиону болду. Мекендешибиз Рустам Касымжанов 2004-жылы Ливия мамлекетинин борбору Триполи шаарында дүйнө шахматынын таажысына ээ болду.

Өзбек шахмат спортунун тарыхында алтын барак болуп калчу дагы бир маанилүү окуя жаш спортчубуз Нафиса Моминованын журтубуз кыз-келиндери арасынан биринчи болуп Эл аралык шахмат федерациясы — FIDE жагынан берилген эл аралык гроссмейстер наамына татыктуу болушу.

Өлкөбүздүн Президенти Ислам Каримов спортчуларыбыздын ийгиликтерин эч качан этибарсыз калдырбайт. Аларды ээ болгон жеңиштери менен куттуктап, баалуу белектер, мамлекеттик сыйлыктар менен сыйлайт.

Ошол салт боюнча, 2013-жылдын 28-март күнү Надырбек Абдусаттаровго, 2014-жылдын 18-июль күнү Жавохир жана Исламбек Синдаровдорго Журтбашыбыздын баалуу белектери тапшырылды.

Мындай кичинекей баатырлар — көз карандысыздыктын перзенттери. Эгемендүүлүк аркылуу өзүнүн шык жана жөндөмүн көрсөтүп келе жаткан бул уулдарыбыздын ээ болчу негизги ийгиликтери, чоң-чоң жеништери алдыда. Алардын турмушунда мындай кубанычтуу күндөр дагы көп болот. Ошону менен бирге «Биз эч кимден кем эмеспиз» деп, алга карай умтулуп жашаган бул кичинекей чемпиондорго Президенттин белеги тапшырылган күн алардын турмушундагы унутулгус күн болуп калат, албетте.

Сен да мына ушундай жаштарыбыздын катарынан жай алуу, журтубуздун урмат-сыйына татыктуу болуу үчүн турмушта, окууда ар дайым алга умтулуп жашайсың деп ишенебиз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен спорттун кайсы түрүнө кызыгасың?
2. Айылың же мааланда спорт менен алектенүү үчүн кандай мүмкүнчүлүктөр бар? Сен алардан пайдаланасыңбы?
3. Белгилүү спортчуларыбыздан дагы кимдерди билесиң? Алардай болгонду самайсыңбы?
4. Сүрөттөрдө кайсы спорт оюндары чагылдырылган?

1

2

3

5. Спорт менен алектенүүнүн кандай пайдасы бар, деп ойлойсуң?

МЕКЕНГЕ БОЛГОН СҮЙҮҮ

Кымбаттуу окуучу, адамдын жүрөгүндөгү тилектердин эң улуусу — ата-эне, эл-журтка чын дилден кызмат кылуу, алардын алдындагы перзенттик милдетин аткаруудан турат. Ага жетишүү үчүн балалыктан баштап алдыбызга анык максат коюп, заманбап билим, өнөр-кесипти мыкты ээлөөгө, ден соолук жана руханий жактан мыкты болууга тийишпиз.

«Тарыхый чындыктын көрсөткөндөй, тамырында улуттук сыймык, Мекенге болгон сүйүү оргуштаган адам гана улуу иштерди жасай алат»¹.

Ата мекенге болгон сүйүү карапайым адамдарга да чексиз күч-кубат, дем берип, аларды зор эрдиктерге үндөйт. Мисалы, Ширак жөнүндөгү рабаятты эске алалы. Ширак — жөнөкөй чабан. Анын курал-жарагы жок. Болгону анын жүрөгүндө мекенине болгон чексиз сүйүүсү бар. Мына ушул улуу сезим аны кудуреттүү жоого каршы жалгыз күрөшүүгө чакырат. Ал душмандын колунда курман болушун мурдатан билсе да, бул, жогоруда айтылгандай, эң улуу максат — Мекендин азаттыгы жолундагы өлүм экендигин түшүнүп, андан коркпойт.

Ал өзүнүн баатырдыгы менен эч качан зулум жана баскынчылык менен бүтүн бир элди жеңип болбостугун, анын чыгаан перзенттери буга таптакыр жол койбостугун далилдейт.

Ширак сыяктуу эр жүрөк жана баатыр уулдар дүйнөдөгү бардык элдерде болгон. Анткени ар кандай элдин тынч жана бейпил турмушу, бакыт-таалайы анын чыгаан жана баатыр уулдарынан көз каранды.

¹ **Ислам Каримов.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 90-бет.

БИР БӨЛҮК ЖЕР

Илгери бир журтка жоо бастырып кирмекчи болот. Бирок журттун падышасы даанышман жана тынчтыкты сүйгөн жан экен. Ал кан төгүүгө жол койбостук үчүн душмандын кол башчысына өзүнүн күлүгүн — асыл тукум аргымагын белекке берет. Бирок душман согуш баштайбыз деп коркутууну уланта берет. Падыша оор-басырыктык менен жоонун кол башчысына алтын кылычын берип жиберет. Бирок ачууланган жоо муну менен да канааттанбайт. Ал: «Өлкөндөгү эч нерсе өспөгөн таштанды жердин бир бөлүгүн бересиң, болбосо элинди канга бөлөйбүз», деп шарт коёт. Ошондо падыша кайратка толуп, кошуунуна буюрат: «Журттун март уулдары, кана, аттангыла! Жоо ыйык топурагыбызга ээ чыкмакчы. Ата-бабалардан мурас Мекендин бир карыш жерин да душманга берип койбойбуз», деп кошуунду салгылашууга баштаган экен.

Кана айтчы, алтын кылыч кадырлуубу же бир бөлүк жерби?

Дүйнө элдеринин жомоктору, ыр жана дастандарында да айкөлдүк жана баатырдык негизги темалардан бири. Мисалы, индилердин «Махабхарата» жана «Рамаяна» сыяктуу байыркы дастандары, гректердин Прометей, Антей, Геракл, Одиссей өңдүү мифологиялык каармандары, биз жашап турган Борбордук Азия чөлкөмү элдеринин Рустам, Сухраб, Сиявуш, Жамшид, Фархад сыяктуу алптардын бейнесинде мына ушундай сапаттар улууланат.

Элибиздин «Үч ага-ини баатырлар», «Семург жана Бунёд», «Тахир жана Зуура» сыяктуу жомоктору, «Алпамыш», «Көруулу» сыяктуу дастандарында марттык жана изгилик ырдалат. Ошондой рухта тарбияланган ата-бабаларыбыз Мекенге болгон сүйүү менен жашоону эң ыйык милдет деп билишкен.

«Элибиздин жеңилбес баатыры – Алпамыш аркылуу биз Мекенибизди жаман көздөрдөн, түрдүү кырсыктардан куткара ала турган, керек болсо, бул жолдо өзүн да курман кылууга даяр азамат уулдарыбыз – бүгүнкү алпамыштардын руханий бейнесин көрөбүз»¹.

Жогорудагы пикир жана мисалдар сен сыяктуу дени соо жана жеткилең муунду эресеге жеткирүү терең тарыхый жана руханий негизге ээ экендигин көрсөтөт.

Журтубузда ар бир жигит эли жана Мекени алдындагы ыйык милдети болгон аскердик кызматка киришүү менен, аскердик форманы кийип, салтанаттуу түрдө ант ичет.

Сен борбор калаабыз Ташкент шаарындагы «Мекен алдында ант ичүү» айкелин телевизор аркылуу көргөнсүн. Мекенди коргоочулардын урматына коюлган бул эстеликте мына ошол салт көркөм чагылдырылган.

Келтирилген мисалдар Мекенге болгон сүйүү сезими адамдын жүрөгүнөн терең орун алганда канчалык кудуреттүү күчкө айланышын көрсөтөт. Эгерде бул сезим миндеген, миллиондогон жаштардын жүрөгүнөн түнөк тапса, анда мындай күчтү эч ким жеңе албайт.

Президентибиз Ислам Каримов жогорку руханият жеңилбес күч экендигин баса белгилеп, жаштарга арнап жазылган китебин ушундай атаганы текке эмес.

Өзбекстандын Баатыры, акын Абдулла Ариповдун «Эмне үчүн сүйөм мен Өзбекстанды?» деген ыры өнөрпоздор тарабынан

¹ **Ислам Каримов.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 34-бет.

ыр кылып айтылышын жакшы билесин. Бул ырды окуп, «Эмне үчүн сүйөм мен Өзбекстанды?» деген суроого жооп тапкандай болобуз.

Мекенди эбегейсиз байлыктары, кооз табияты, ыңгайлуу шарттары үчүн гана сүйүүгө болбойт. Ата журт климаты, табияты кандай болушуна карабастан, адам үчүн эч нерсеге алмаштыргыс, анын жаны, руху конуш тапкан куттуу жер эсептелет.

«Биз түркстандыктар¹ Мекенибизди жаныбыздан да артыкча сүйгөнүбүз сыяктуу; арабдар Арабстанын, кумдуу, ысык чөлдөрүн, эскимостор² түндүк жактарын, эң суук карлуу жана муздуу жерлерин башка жерлерден артыкча сүйүшөт. Эгерде сүйүшпөгөндө эле, өз мекендерин таштап, абасы жакшы, тиричилик оңой болгон жерлерге кетип калышмак».

Каармандык, марттык, берилгендик бүгүнкү күндө да эң улуу сапат саналат. Президентибиздин төмөнкү сөздөрү мына ошол чындыкты түшүнүүгө чакырат:

«Эй улуу Өзбекстандын жаш мууну! Сенин бул жашоодо ой-тилектериң, көздөгөн максатың, кыла турган иштериң көп. Бирок эч качан эсинден чыкпасын, сенин эң улуу, эн ыйык милдетиң — журтубуздун эгемендүүлүгүн, элибиздин эрк-азаттыгын көз карегиндей асыроо, анын коопсуздугун коргоо болуп саналат»¹.

Харезмдик залкар окумуштуубуз Нажмиддин Кубра Чыңгызхан жетекчилигиндеги моңол кошуундары бастырып кирген

¹ 1924-жылга чейин, б.а. Орто Азияда большевиктер тарабынан улуттук чек аралануу өткөрүлгөнгө чейин азырки Өзбекстан, Кыргызстан, Казакстан, Тажикстан жана Түркмөнстандын аймагы жалпы ат менен Түркстан, бул жерде жашаган элдер болсо түркстандыктар деп аталган.

² **Эскимостор** — түндүк уюлга жакын өлкөлөрдө жашаган калк.

³ «Халқ со‘зи» газетасы, 2000-жыл 1-сентябрь саны.

учурда кыйла картайып калган болчу. Душмандар анын кадыр-баркын эсепке алып, курчоого алынган Көөнө Үргөнч шаарынан чыгып кетүүгө уруксат берет. Бирок март жана даанышман бабабыз душмандын бул шартына көнбөйт. Ал мекендештери менен ата журтту коргоп, баатырларча каза табат.

Канча миң жылдар бою ата-бабаларыбыз көз карегиндей асырап келген кымбаттуу Мекенибизди сүйүп, анын ар бир карыч жерин көз карегиндей асырап жашоо – биздин эн жогорку милдетибиз.

Мекенди сүйбөстүк – эң улуу адамдык бакыттан, сезимден айрылгандай сөз. Ата журттун тагдырына кайдыгер кароо – аны өзгөлөрдүн колуна тапшырып койгонго тете.

Чыныгы перзент Мекенди бүткүл денеси менен сүйөт, аны асыроо, өркүндөтүү үчүн бар күчүн жана мүмкүнчүлүктөрүн сарптайт.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Мекен жөнүндө кандай ыр же макал билесиң?
2. Мекендин азаттыгы үчүн күрөшкөн баатыр адамдар жөнүндө сүйлө.
3. Сүрөттөрдө Мекенге болгон сүйүү сезими кандай чагылдырылган?

1

2

3

4. «Эмне үчүн сүйөм мен Өзбекстанды?» ырынан үзүндү ырдап бере аласыңбы?

Практикалык көнүгүү

ЖААНГЕР АМИР ТЕМУР

Кымбаттуу окуучу, Мекен жөнүндө, Мекенге болгон сүйүү жөнүндө сөз болгондо, эң мурда баатыр ата-бабаларыбызды эске алабыз. Жаангер Амир Темура бабабыз мына ушундай улуу инсан.

Амир Темура 1336-жылдын 9-апрелинде байыркы Кеш, азыркы Шахрисабзге жакын Хожайлгор кыштагында төрөлгөн болуп, атасы Амир Тарагай, энеси Такинабегим аттары менен белгилүү.

Жаангер сөзү жеңүүчү жана таалайлуу адам, Венера менен Юпитер планеталары бири-бирине жакын келгенде, жеңүүчү зодиак белгиси менен төрөлгөн деген маанини билдирет.

Амир Темура Мекенибин гана эмес, ошондой эле дүйнө тарыхында белгилүү инсандардан бири деп таанылат, чоң кызыгуу менен үйрөнүлөт.

Жаангер өтө оор жана татаал тарыхый шартта ата журту — азыркы Өзбекстандын аймагын да өз ичине алган байыркы Түркстан жерин монголдордун зулумунан азат кылды. «Амир Темура жана темурийлер мамлекети», «Амир Темура жана темурийлер доору», «Амир Темура жана темурийлер ренессансы» деген аталыштар менен дүйнө тарыхынан орун алган кудуреттүү мамлекетти негиздеди. Дүйнө тарыхында мындай улуу иштерге жөндөмдүү адамдар саналуу гана.

«Темурийлер» дегенде, Амир Темурадун ишин уланткан анын перзенттерин жана бардык муундарын түшүнөбүз.

Амир Темура эми гана чоң турмушка кадам койгон учурда журтубуз душманга көз каранды эле. Монголдун атын укса, бардыгынын мууну бошогон. Атүгүл баатырдыгы менен атагы чыккан, «баатыр» деген жогорку наамга татыктуу болгон Амир

Ташкент. Амир Темурдун айкели

Темурдун абасы, Кеш аймагынын акими Амир Кожо Барлас да монгол хандарынын каарынан коркот. Ал монгол ханы Туглук Темур Маверауннахрдын элин жазалоо үчүн келатканын угуп, Амударыядан өтүп, чет өлкөлөргө баш алып кетет. 24 жаштагы иниси Темурбек болсо, абасынан уруксат алып, артка кайтат.

Монголдор Амир Темурдун эрдигин баалап, аны Кеш аймагына даруга, башкача айтканда башчы кылып дайындайт.

Амир Темур улуу кол башчы, даанышман саясатчы болгон. Ал жениш жоокердин көптүгүнөн, ал эми жеңилиш болсо жоокердин аздыгынан эмес, Теңирдин колдоосу жана пендесинин тагдырынан көз каранды, деп эсептейт.

«Өз тажрыйбамда иш билги, март, айкөл, кайраттуу, сөзүнө бек, жөндөмдүү жана өзүнө сак бир адам миндеген жөндөмсүз, кайдыгер адамдардан мыкты экенин көрдүм»¹.

¹ Temur tuzuklari. Т.: Гафур Гулам атындагы басма-полиграфиялык бирикмеси, 1991-жыл, 15-бет.

Бир адам миң адамдын ишин кыла алабы? Сен муну кандай түшүндүрөсүң?

Амир Тему́р бабабыз турмушта бул сөздөргө сөзсүз баш иет. Мисалы, Каршы чеби үчүн болгон салгылашууда 243 жоокери менен душмандын 12 миң адамдан турган атчан кошууну үстүнөн жеңишке жетишет. Бул, чындыгында да, иш билги жана өзүнө сак бир адамдын миндеген жөндөмсүз, кайдыгер адамдардан жогору турушун көрсөткөн мисал.

Самарканд.
Амир Темурдун айкели

Амир Тему́р бардык тармакта адилеттүүлүктү башкы критерий деп билген. «Күч — адилеттүүлүктө» деген ураанга баш ийип жашаган.

Жаангердин «Түзүктөр» китебинде мамлекетти башкаруу, аскердик иштерди жөнгө салуу боюнча тажрыйбалары, келечек муундар үчүн кеңеш жана көрсөтмөлөрү баяндалган.

«Ар бир өлкөдө адилеттүүлүктүн эшигин ачтым, зулумдун жолун тостум»,— деп жазат улуу бабабыз «Түзүктөрдө».

Амир Тему́р улуу жаратуучу адам болгон.

Сен Самарканд, Бухара, Шахрисабз, Каршы, Термез, Ташкент, Марғылан сыяктуу байыркы шаарларыбыздагы тарыхый-архитектуралык эстеликтер жөнүндө уккан болсоң керек. Алардын арасында Амир Тему́р бабабыз курдурган имараттар да сакталып калган. Ал Самарканд шаары жана анын айланасында 14 ири бак тиктирген.

Амир Темур илим, маданият, адабият жана көркөм өнөрдү колдогон.

Анын тушунда жогоруда аталган шаарлар илим, маданият, архитектура, адабият жана көркөм өнөрдүн борборуна айланат.

Амир Темур жана темурийлердин тушунда Мырза Улугбек, Али Кушчу сыяктуу окумуштуулар, Бахауддин Накшбанд, Кожо Ахрар Валий өндүү олуялар, Мавлана Лутфий, Саккакий, Атоий, Алишер Навоий сыяктуу акындар, Махмут Музаххиб, Камалиддин Бекзаттай сүрөтчүлөр жетишип чыкты.

Эгемендүүлүккө жетишкенибизден кийин бардык ата-бабаларыбыз сыяктуу Амир Темур бабабыздын бейнесине да татыктуу урмат-сый көрсөтүлүп жатат.

1993-жылдын 31-августунда Ташкент шаарында Амир Темурдун айкели ачылды. 1996-жыл өлкөбүздө «Амир Темур жылы» деп жарыяланды. Ошол жылы 26-апрелде мамлекетибиздин жогорку сыйлыктарынан бири – «Амир Темур» ордени бекитилди.

1996-жылы Ташкент шаарында Темурийлер тарыхы мамлекеттик музейи, Самарканд жана Шахрисабзде болсо Жаангер бабабыздын айкелдери ачылды.

Темурийлер тарыхы мамлекеттик музейи

Ташкент шаарындагы борбордук сейил бак жана көчө, метро бекети Амир Темурдун аты менен аталат. Өлкөбүздүн башка шаарларында да залкар бабабыздын аты менен аталган жерлер көп.

Жыйынтыктап айтканда, Жаангер бабабыздын ыйык аты, элеси, тарыхый мурасы жогору баа-

ланып, руханий турмушубуздун ажырагыс бөлүгүнө айланды жана журтубузда жаңы мамлекет жана коом курууга кызмат өтөөдө.

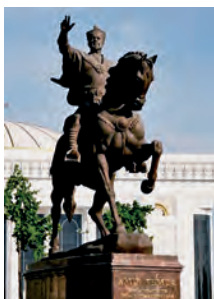

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сенин шаарың же районунда Амир Темурдун аты менен аталган жерлер барбы?
2. Амир Темурдай бабаларыбызга ылайыктуу болуу үчүн эмне кылуу керек, деп ойлойсуң?
3. Сүрөттөрдөгү айкелдер журтубуздун кайсы шаарларында жайлашканын айтып бер.

1

2

3

4. «Күч — адилеттүүлүктө» деген ураандын маанисин түшүндүрүүгө аракеттен.

КАЙТАЛОО

«МЕКЕН – ЖАЛГЫЗ ЖАНА БЫЙЫК» ТЕМАСЫ БОЮНЧА СУРООЛОР

1. Абдулла Авланийнин Мекен жөнүндөгү пикирлерин айтып бер.
2. Сыдкий Хандайлыкый Мекен жөнүндө кандай ырлар жазган?
3. Мекендин ичиндеги чакан Мекен дегенде эмнелерди түшүнөбүз?
4. «Маала» жана «кыштак» сөздөрүнүн маанисин түшүндүр.
5. «Шаар» сөзүнүн маанисин айтып бер.
6. Сүрөттөрдө журтубуздун кайсы жыл мезгилдери чагылдырылган?

ТЕСТТЕР

1. Мекен дегенде эмнени түшүнөбүз?

- A) Киндик каныбыз тамган жерди
- B) Көз жашыбыз тамган жерди
- C) Мандай терибииз тамган топуракты
- D) Ырыскыбыз төгүлгөн жерди

2. «Маала» сөзү кандай маанини билдирет?

- A) Жер деген маанини
- B) Эне деген маанини
- C) Мекен деген маанини
- D) Гүзөр деген маанини

3. «Кыштак» сөзү кандай маанини билдирет?

- A) Кышы суук жер деген маанини
- B) Чет жер деген маанини
- C) Кыштай турган жер деген маанини
- D) Иштей турган жер деген маанини

4. «Шаар» сөзү кандай маанини билдирет?

- A) Адам көп жашай турган жер маанисин
- B) Өлкө деген маанини
- C) Кол өнөрчүлөрдүн мекени деген маанини
- D) Абат жер деген маанини

«МЕКЕНДИ ТҮШҮНҮҮ» ТЕМАСЫ БОЮНЧА СУРОЛОР

- ?** 1. Мекенибиздеги ар бир аймактын өзүнө мүнөздүү жагы жөнүндө эмнелерди билесиң?
2. Отурукташкан турмуштун белгилерин айтып бер.
3. Көңүлдөгү мекен жөнүндөгү кайсы аңгемени билесиң?
4. Улуу кол башчы Жалалиддин Мангубердинин эрдиги жана Президент Ислам Каримовдун ал тууралдуу билдирген пикирлери жөнүндө сүйлөп бер.
5. Сүрөттөрдөгү эпизоддор Мекенди түшүнүү менен байланыштуубу?

ТЕСТТЕР

1. Самаркандда даярдалган кайсы тамак белгилүү?

- A) Аш
- B) Дандыр кебаб
- C) Лагман
- D) Нан

2. Отурукташкан турмуш белгилерин эмнелерде көрүүгө болот?

- A) Анык бир жерде туруктуу конуш таап жашоодо
- B) Деңиздин жээгинде жашоодо
- C) Мал чарбасы менен алектенүүдө
- E) Бир жерден экинчи жерге көчүп жүрүүдө

3. Көңүлдөгү мекен жөнүндөгү аңгеменин аты

- A) «Hellados»
- B) «Греция»
- C) «Согуш жана тынчтык»
- D) «Шум бала»

4. Улуу бабабыз Жалалиддин Мангуберди ким болгон?

- A) Улуу кол башчы
- B) Улуу акын жана окумуштуу
- C) Катардагы жоокер
- D) Самарканд шаарынын акими

**«МЕКЕН СЕЗИМИ» ТЕМАСЫ БОЮНЧА
СУРООЛОР**

1. «Маугли» чыгармасында эмне жөнүндө баяндалат?
2. Мекен сезими эмне үчүн адамга өмүр бою шерик болот?
3. Захириддин Мухаммад Бабурдын мазары каерде?
4. Берилгендик дегенде эмнени түшүнөсүң?
5. Сүрөттөрдө Мекен сезими кандай чагылдырылган?

ТЕСТТЕР

1. «Маугли» чыгармасында эмне жөнүндө баяндалат?

- A) Жаныбарлардын чөйрөсүнө ыңгайлашкан бала жөнүндө
- B) Ата-энесин сагынган бала жөнүндө
- C) Адамдар чөйрөсүнө ыңгайлашкан мышык жөнүндө
- D) Жапайы жаныбарлар жөнүндө

ТЕСТТЕР

1. Адам үчүн эң улуу тилек эмне?

- A) Дүйнө бойлоп саякат кылуу
- B) Өнөр-кесиптин, билимдин ээси болуу
- C) Ата-энеге, эл-журтка чын жүрөктөн кызмат кылуу
- D) Башкалардан артта калып кетпестик

2. «Тарыхтын чындыгы көрсөткөндөй, тамырында улуттук сыймык, Мекенге болгон сүйүү оргуштаган адам гана улуу иштерге жөндөмдүү болот» деген сөздөр Президентибиз Ислам Каримовдун кайсы китебинен алынган?

- A) «Olloh qalbimizda, yuragimizda» аттуу китебинен
- B) «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» аттуу китебинен
- C) «Vatanga qasamyod – mardlik va jasorat madhiyasi» аттуу китебинен
- D) «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir» аттуу китебинен

3. Ширакка күч жана ишеним берген нерсе эмне?

- A) Өзүнө болгон күчтүү ишеним
- B) Душманды жакшы билгендиги
- C) Достору көп болгондугу
- D) Ата журтка болгон чексиз сүйүү

4. «Мекенге ант берүү» айкели кайсы шаарда курулган?

- A) Самарканд
- B) Ташкент
- C) Термез
- D) Каршы

Экинчи глава. АТА МЕКЕНИБИЗ – СЫЙМЫГЫБЫЗ

ӨЗБЕКСТАН ДЕП АТАЛАТ

Кымбаттуу окуучу, эми сени менен ата журтубуз – Өзбекстан жөнүндө маектешибиз. Бул өтө жагымдуу маек-саякат болот.

Өзбекстан дүйнөдөгү эң байыркы жана кайталангыс өлкөлөрдөн бири. Ал Азия материгинин борбордук бөлүгүндө, башкача айтканда Борбордук Азия чөлкөмүндө жайлашкан.

«Чөлкөм» сөзү белгилүү жер, аймак деген маанилерди билдирет.

Өзбекстан түндүк-чыгышта Кыргызстан, түндүк жана түндүк-батышта Казакстан менен, түштүк-батышта Түркмөнстан, түштүк-чыгышта Тажикстан менен, түштүктө азыраак Ооганстан менен чектеш.

Өзбекстандын жалпы аянты 447 миң 400 чарчы километрди түзөт. Аянтынын бештен төрт бөлүгү түздүктөн, аз бөлүгү тоо, адыр, тоо жанбоорлорунан турат.

Өзбекстандын аймагынан Борбордук Азиянын эң чоң дарыялары – Амударыя менен Сырдарыя агып өтөт. Өлкөбүздүн чыгыш жана түштүк-чыгыш бөлүгүндө Тянь-Шань, Алай, Түркстан, Зарафшан жана Гисар тоолору бар. Бул тоолордун арасында Фергана, Зарафшан, Китаб – Шахрисабз, Сурхан – Шерабад, Чырчык – Ахангаран сыяктуу чоң өрөөндөр жайлашкан. Калкынын негизги бөлүгү мына ошол өрөөндөрдө жашайт.

Мекенибиздин борбору – Ташкент шаары. Өзбекстан бир республика жана 12 облустан түзүлгөн. Булар – Каракалпакстан Республикасы, Андижан, Бухара, Жызак, Навоий, Наманган, Самарканд, Сырдарыя, Сурхандарыя, Ташкент, Фергана, Харе́зм, Кашкадарыя облустары.

«Мекенибиздеги ар бир облусу, району, ар кайсы шааркыштагы – бардыгынын өзүнө мүнөздүү көрүнүшү, ажары бар»¹.

Өзбекстанды бир көргөн адам, шексиз, аны сүйүп калат. Журтубузга миндеген саякатчылар келишет жана алардын бардыгы бул ажарлуу, күнөстүү жер аларды өзүнө сыйкырлап алганы жөнүндө толкунданып сүйлөшөт.

Өзбекстан алтындын кору боюнча дүйнөдө төртүнчү орунда турат. Өлкөбүздө уран, мунайзат жана газ, жез, күмүш, литий, фосфор, калий сыяктуу минералдык кендердин да бай кору, 20 мрамор кени, 15 гранит жана баалуу таштардын кени бар.

Өзбекстан жыл мезгилдери толук көрүнгөн дүйнөдөгү аз сандуу өлкөлөрдөн бири. Журтубуздун дыйканчылык үчүн ыңгайлуу, түшүмдүү жери, дарыя жана көлдөрү, өзгөчө табияты, көрктүү шаар жана айылдары, көптөгөн өнөр жай ишканалары, темир жана автомобиль жолдору, таалим-тарбия, медицина, маданият жайлары – булардын бардыгы улуттук байлыгыбыз саналат.

Сен «Neksiya», «Damas», «Matiz», «Lasetti», «Spark», «Kobalt», «Malibu», «Orlando» жеңил автомобилдерин, «Suzuki» автобустарын, «Man» жүк машиналарын көргөнсүн. Бул машиналар эгемендүүлүк жылдарында Асаке жана Самарканд шаарларында иш баштаган автомобиль заводдорунда иштеп чыгарылат.

¹ **Ислам Каримов.** Xalq ishonchi – oliy mas’uliyat. T.: «O‘zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2000-жыл, 225-бет.

Өлкөбүз дүйнөдө автомобиль куруу өнөр жайына ээ болгон 28 мамлекеттин бири эсептелет.

Журтубуз калкынын дээрлик жүз пайыз сабаттуу экендиги биздин чоң руханий байлыгыбыз саналат. Самарканд, Бухара, Хива, Ташкент, Каршы, Термез, Кармана, Шахрисабз, Маргьлан, Кокон сыяктуу байыркы шаарларыбыздагы эстеликтер да улуттук сыймыгыбыз.

Өлкөбүздөгү түрдүү институттарда, китепкана жана музейлерде өтө баалуу кол жазмалар бар. Зороастризмдин байыркы китеби «Авесто» да биздин өлкөбүздө – көөнө Харезм жергесинде жаратылган.

Мусулман дүйнөсүндө кеңири таанылган алты кемеңгер хадис таануучудан үчөөсү жергебиздин перзенттери. Булар – Имам Бухарий, Имам Термезий жана Имам Насоий.

ЗАЛКАР БАБАБЫЗДЫН УЛУУ КИТЕБИ

Кымбаттуу мекендеш, дүйнөдө кызыктуу жана пайдалуу китептер көп. Бирок алардын ичинде бүткүл адамзат үчүн бирдей кадырлуу болгон, миң жылдар өтсө да баасын жоготпогондору саналуу гана. Биз канча сыймыктан-

сак боло турганы, адам аң-сезими менен жаратылган китептердин эң улуусу дал биздин залкар бабабыз Имам Бухарийдин аты менен байланыштуу. Бул – бүткүл мусулман дүйнөсүндө таанылган чындык.

«Бул ыйык инсан мурасынын гүлтаажысы болгон эң ишенимдүү хадистер жыйнагы – «Al-jome' as-sahih»¹ китеби ислам дининде Куран каримден кийинки экинчи ыйык булак болуп, исламга сыйынгандардын пикири боюнча, адам баласы тарабынан жазылган китептердин эң улуусу эсептелет. Мына, он эки кылымдан бери бул китеп миллиондогон адамдардын жүрөгүн ыймандын нуру менен жарыктандырып, чындык жана абийирдин жолуна салып келет»².

Кымбаттуу окуучу, сен дагы кандай улуу китептерди билесиң?

Илгери Кытайдан башталып, Чыгыш менен Батышты байланыштырган Улуу жибек жолу Мекенибиздин аймагынан өткөн. Ал аркылуу өлкөбүзгө керектүү товар жана продуктулар менен бирге түрдүү элдерге мүнөздүү маданият белгилери да кирип келген.

Улуу жибек жолу жибек кездемелерди Кытайдан алыскы Европа өлкөлөрүнө алып барып, материктерди, түрдүү элдерди байланыштырууга кызмат кылгандыгы үчүн ушундай ат менен аталган.

Эгемендүүлүк жылдарында улуттук байлыктарыбызга байлык кошуу жолунда чоң иштер кылынууда. Айныкса, сендей жаш муундун өкүлдөрү материалдык жактан гана эмес, руханий жактан да эч кимден кем болбой эресеге жетиши үчүн бардык шарттар түзүлүүдө.

¹ «Al-jome' as-sahih» – сахих, б.а. ишеничтүү хадистер жыйнагы дегени.

² **Ислам Каримов.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 38-бет.

Биздин эң чоң байлыгыбыз – Мекенин чын жүрөктөн сүйүп, ар бир карыш топурагын көзүнө сүртүп жашаган, дили ак, максаты бийик, март жана ариеттүү элибиз. Журтубуздагы бардык байлыктардын ээси, жаратуучусу, аларды түрдүү сыноо жана кыйынчылыктардан асырап, коромжусуз сактап келе жаткан кудуреттүү, жаратуучу күч – элибиз.

Өзбекстан – жер жүзүндөгү жападан-жалгыз Мекенибиз. Жакшы күндөрүбүз да, жаман күндөрүбүз да мына ушул ыйык жердин кучагында өтөт. Ата-бабаларыбыздын топурагы, элеси, энелерибиздин алдеи, бүгүнкү күнүбүз, эртеңкибиз – бүткүл турмуш-жашообуз мына ушул Мекендин өнүгүшүнөн көз каранды. Ошондуктан өзүбүз туулуп-өскөн, ыйык топурагында буттарыбыздын издери калган, ар күнү, ар минутта баа жеткис байлыктарын биздан аябаган бул өлкө үчүн дайыма кызматка даяр болууга тийишпиз.

Суроо жана тапшырмалар:

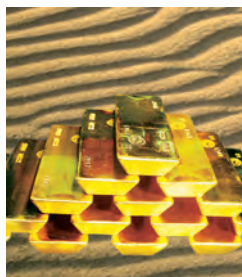
1. Сен, акын болсоң, Өзбекстанга мээриминди кандай билдирген болор элң?
2. Жыл мезгилдеринин табияттагы орду жана кооздугу жөнүндө сүйлөй аласыңбы?
3. Сага кайсы жыл мезгили көбүрөөк жагат?
4. Өлкөбүздүн кайсы шаарларын барып көргөндү каалайсың?
5. Сүрөттөргө карап, журтубуздун байлыктары жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

3

4

Практикалык көнүгүү**ӨЗБЕКСТАНДЫН УЛУТТУК КИТЕПКАНАСЫ**

Кымбаттуу окуучу, адамдын турмушунда китеп өтө чоң роль ойнойт. Айныкса, сабат чыгаруу, билим алуу, керектүү өнөр-кесип жана билгичтикти ээлөөдө ал биз үчүн эң жакын кеңешчи болуп кызмат кылат.

Китеп эзелтеден илим-билимдин, изгиликтин булагы болуп келген. Эми гана топуракты жарып чыккан көчөт күнгө умтулганы сыяктуу адамзат да китепке, билимге тынымсыз талпынып жашайт.

Баскынчы жоо кайсы өлкөгө бастырып келсе, анын башка байлыктары катары китептерин да жок кылууга же олжо иретинде алып кетүүгө урунганы бекеринен эмес. Душмандар ошондой жол менен өздөрү басып алган элди руханияты, тарыхый булагынан ажыратып, аны таптакыр көз каранды кылууга урунган.

Дүйнө элдеринин маданий байлыгы же өнүгүү тарыхы жөнүндө сөз болсо, биринчи иретте алардын окумуштуулары, акын жана жазуучулары кандай улуу чыгармалар жаратканы тилге алынат.

Биз үчүн Имам Бухарийнин «Ал-жаме ас-сахих», Абу Райкан Берунийнин «Байыркы элдерден калган эстеликтер», Ибн Синанын «Медицинанын мыйзамдары», Алишер Навоийнин «Хамса» чыгармалары жана башка китептер улуу байлык эсептелет.

Китеп аркылуу биз тарыхтан, улуу ата-бабаларыбыздын турмушу, келечек муундарга мурас калтырган иштери, насааттарынан кабар табабыз. Китеп окуп, дүйнөдөгү башка элдердин жашоо мүнөзү, тили, дини, каада-салттары жөнүндө түшүнүккө ээ болуп, аларды кайыптан жакшы көрүп калабыз. Китеп аркылуу өзүбүздү башкаларга таанытабыз.

Китеп – мамлекет менен коомдун өнүгүшүн көрсөткөн улуу критерий. Китеп бардык замандарда аздектелет. Ата-бабаларыбыз аны ыйык санап, үйдүн төрүндө, атайын текчелерде, кээде ал тургай темир сандыктарда сакташкан.

Китепти асыроонун жана андан пайдалануунун эң ыңгайлуу жолу – бул китепкана. Китепканалар аткарган милдети, чон же чакандыгына карай, түрдүүчө болот. Журтубузда байыртадан ар бир үйдүн китепканасы болгон. Буга үй-бүлөлүк же менчик китепкана дейилет. Ар бир окуу жайында да окуучулар, мугалимдер пайдаланчу китепканалар болот. Бүгүнкү күндө алар компьютердик техника жана технологиялар, Интернет системасы менен жабдылганы үчүн аты да,

милдети да өзгөрүп, маалымат-ресурс борборлору деген ат менен аталат. Сен да мектебинде мына ушундай борбордон пайдаланасың, албетте.

Китепкананын дагы балдар китепканасы, жаштар китепканасы, илимий китепкана, ишкана китепканасы, мамлекеттик китепкана сыяктуу түрлөрү бар.

Дүйнөдөгү ар бир мамлекеттин руханий-интеллектуалдык жөндөмүн көрсөткөн борбордук же улуттук китепканасы болот.

Өзбекстан Республикасы Президентинин 2002-жылдын 20-февралындагы Указы боюнча өлкөбүздө Алишер Навоий атындагы Өзбекстан улуттук китепканасына негиз салынды.

Бул китепкана 1870-жылы Ташкент элдик китепкана деген ат менен иш баштаган, кийинчерээк Түркстан мамлекеттик китепкана, Орто Азия мамлекеттик китепкана, Өзбекстан мамлекеттик элдик китепкана деген аттар менен аталган китепкананын негизинде түзүлдү.

Улуттук китепкана 2012-жылы азыркы кооз заманбап имаратта иш баштады. Бул имарат кооз жана кайталангыс көрүнүшү менен ар кандай адамды өзүнө тартат. Ал Агартуу борбору деп аталган Улуттук китепкана менен бирге Симпозиумдар үйүн өз ичине алган комплекстин курамына кирет. Бул ажарлуу ишкана Ташкент шаарынын Алишер Навоий көчөсүндө жайлашкан.

Симпозиумдар үйүндө Өзбекстандын өнүгүшүнүн түрдүү тармактарында жетишкен ийгиликтерге арналган эл аралык конференциялар өткөрүлөт. Бул симпозиумдарда өлкөбүздүн Президенти Ислам Каримов катышат жана сөз сүйлөйт.

Агартуу борборунун чыгыш жагында музыкалуу фонтан, анын айланасында болсо жашыл аянт жана сейил бактар жайлашкан.

Улуттук китепкананын ичине киришиң менен таң калуун дагы да күчөйт. Бул жерде 12 зал болуп, алардын ар бири белгилүү милдетти аткарат. Түрдүү залдарда жайлашкан китеп музейи, балдар бөлмөсү, киноборбор, буфет, эс алуу зоналары, окуу борбору, электрондук китепкана да кең жана жарыктыгы, бардык ыңгайлуулуктары менен келгендерге жарык маанай тартуулайт.

Китепкананын китеп жана маалымат-ресурс фонду аябай бай жана ар түрдүү. Анын жалпы көлөмү 6 миллион нускадан ашат. Алардын арасынан Куран каримдин байыркы нускаларынан тартып, Алишер Навоий жана башка классик акын жана жазуучулардын чыгармаларынын кол жазмаларына чейин, XIX–XX кылымдардагы улуттук басма сөздүн үлгүлөрүн, өзбек, дүйнөлүк адабияттын шедеврлерин жана түрдүү тармактарга таандык илимий, илимий-популярдык китептерди, алардын басма жана электрондук нускаларын, Интернет материалдарын табууга болот.

Китепкана бир эле убакыттын өзүндө 900 адамга кызмат көрсөтө алат. Бул жерде 220 окурман орду компьютер менен жабдылган, бир академиялык сааттын көлөмүндө Интернеттен акысыз пайдаланууга болот. Ошондой эле, нетбуктар ижарага берилиши мүмкүн, 10 инфокиоск, Брайль жазуусундагы, башкача айтканда көзү сокурлар үчүн китептер, брайль клавиатурасы менен жабдылган компьютерлер бар.

Бир сөз менен айтканда, Улуттук китепкана өлкөбүздүн руханий казасы саналат. Ар күнү бул куттуу жерге илим издеген көптөгөн жаштардын келишин көрүп, элибиз чындыгында да жогорку руханияттуу эл экендигине дагы бир жолу ишеним пайда кылабыз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен китепти сүйөсүңбү?
2. Сенин менчик китепканаң барбы?
3. Анда кандай китептер бар?
4. Мектебиндеги маалымат-ресурс борборунан пайдаланасыңбы?
5. Компьютер китептин ордун баса алабы?
6. Сүрөттөрдөгү кайсы китептерди тандаган болор элен, эмне үчүн?

1

2

3

4

ЎЗБЕКСТАНДЫН КАЛКЫ

Кымбаттуу окуучу, биздин эң чоң байлыгыбыз мээнеткеч жана даанышман элибиз экендигин мурдагы сабактан билип алдык. Ошондуктан Мекенибизди канчалык сүйүп аздектесек, анын бар жүгүн тоодой желкесинде көтөрүп келе жаткан элибизди да ошончолук сүйөбүз.

Дүйнөдөгү эң кооз сөздөр, алкоолор Мекенибизге канчалык жарашса, элибизге да ошончолук жарашат. Эң ыйык наам – ата сөзүн да эң мурда «Мекен», «журт» деген сөздөргө кошуп айтабыз.

Мекен менен калкты бири-биринен эч качан ажыратып элестетип болбойт. Калкыбыздын бейнесинде Мекенибизди көрсөк, Мекенибиздин бейнесинде калкыбызды көрөбүз.

Калкыбыз дүйнөдөгү эң байыркы элдерден бири. Эң мурда, Мекенибиздин байыркылыгы, анын топурагында үч миң жылдар мурда ушул калк шаар-кыштактарды, улуттук мамлекетти, маданиятты курганы мунун далили.

«Калк» сөзү араб тилинен кирип келген болуп, жаратылган деген маанини билдирет. Башкача айтканда, изги иштер үчүн жаратылып, бир тилде сүйлөп, жалпы салт жана баалуулуктардын негизинде жашап, жалпы максатты көздөй умтулган адамдар калкты түзөт. Бул сөздүн ордуна кээде улут, эл, улус, эл-журт, калайык сыяктуу сөздөр да иштетилет.

«Ўзбекстандын калкын, кайсы улуттан экендигине карабастан, Ўзбекстан Республикасынын жарандары түзөт»¹.

¹ O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 8-статья. Т.: «O‘zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2014-жыл, 5-бет.

Өлкөбүз көп улуттуу болуп, журтубузда өзбектерден тышкары каракалпак, тажик, казак, кыргыз, түркмөн, орус, украин, корейс, немис, арман, азербайжан, еврей сыяктуу 130 дан ашуун улут өкүлдөрү жашайт жана алардын бардыгы чогуу Өзбекстандын калкын түзөт. Бул, шексиз, өлкөбүз үчүн укмуш окуя. Анткени ар бир улут Жараткандын улуу керемети саналат. Түрдүү улут өкүлдөрү өз ара мамиленин натыйжасында бири-биринен көп нерсени үйрөнөт, салт жана баалуулуктарын байытат. Мындай чөйрө жарандарыбызда улуттук жана диний айкөлдүктү, башка элдердин маданиятына урмат менен кароо сезимдерин да өнүктүрөт.

Калкыбыздын курамында өзбектер көп сандуу жана мамлекетибизге наам берген улут саналат. Ошондуктан улуттук мамлекетчилигибизди өзбек мамлекетчилиги, ал эми наамын болсо Өзбекстан деп атайбыз. Өзбекстан – өзбектер жашаган жер дегенди билдирет.

Өзбек эли дегенде, Өзбекстанда жана дүйнөнүн башка өлкөлөрүндө жашаган өзбек улутуна таандык калкты, башкача айтканда өзбектерди түшүнөбүз.

Өзбек эли дүйнөнүн өнүгүшүнө чоң салым кошкон элдерден бири эсептелет. Бул эл Алп Эр Төнгө, Жалалиддин Мангуберди, Амир Темир, Захириддин Мухаммад Бабур сыяктуу март жана эр жүрөк кол башчыларды, Имам Бухарий, Имам Термезий, Имам Матуридий, Нажмиддин Кубра, Махмут Замахшарий, Бахавуддин Накшбандий сыяктуу олуяларды, Акмат Ферганий, Мухаммад Харезмий, Ибн Сина, Абу Райкан Беруний, Мырза Улугбек сыяктуу окумуштууларды, Алишер Навоий, Агахий сыяктуу залкар акын жана ойчулдарды эрезеге жеткирген.

Өзбекстан калкынын курамы көп улуттуу болгону сыяктуу, өзбек улутунун курамы да көп уруулуу.

Согд, сак, массагет сыяктуу түркий уруулар азыркы өзбектердин байыркы ата-бабалары болгон. Сен массагеттердин жол башчысы Томаристин иран кошуунуна, сак уруусунан чыккан Ширактын Доронун жоокерлерине, согддун кулуну Спитамендин грек кошуунуна каршы күрөшкөнү жөнүндөгү аңгемелерди окуган болсоң керек.

Өзбек элинин калыптанышында карлук, огуз, найман, кыпчак, коңурат, кенагас, барлас, маңгыт сыяктуу көптөгөн уруу-уруктардын өкүлдөрү да маанилүү салым кошкон.

Адамдын кайсы уруу, жер же урукка таандык экендиги анын башкалардан жогору же өзгөчө укуктарга ээ экендигин билдирбейт. Биз жалпы Өзбекстан, жалпы өзбек калкына таандык экенибизди терең түшүнүп, муну менен ар дайым сыймыктанып жашоого тийишпиз.

«Дүйнөдө өзбек улуту бирөө гана, харезмдик, ферганалык, суркандарыялыктардын ортосунда эч кандай улуттук айырма жок, алардын бардыгын өзбек элинин перзенти деп билебиз, жеткинчек муунубузду мына ушундай рухта тарбиялашыбыз зарыл»¹.

¹ **Ислам Каримов.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 91-бет.

Байыркы ата-бабаларыбыз эзелтеден Амударыя менен Сырдарыянын жээктерин мекендеп, бул жерде өз алдынча цивилизацияга, башкача айтканда маданий өнүгүүгө негиз салышкан. Байыркы үнкүрлөр менен аска таштарга чийилген сүрөттөр, жазуулар, классик ыр-обондорубузду өзүндө камтыган «Шашмакам» сыяктуу маданият эстеликтери, Варахша, Афрасияб, Кеш, Нахшаб, Куба, Аксыкент, Миңөрүк, Шахрухия сыяктуу шаарлардын ордуна табылган эстеликтер мына ошол цивилизациянын натыйжасы эсептелет.

«Цивилизация» латинче сөз болуп, маданий өнүгүү деген маанини билдирет.

«Эл мамлекеттик бийликтин жападан-жалгыз булагы саналат»¹.

Элибиз өлкөдөгү бардык байлыктардын ээси болгондуктан, мамлекетибиздеги чоң өзгөрүштөр анын макулдугусуз ишке ашырылбайт. Бүгүнкү күндө мамлекетибизди башкаруу, түрдүү реформаларды жүргүзүү боюнча маанилүү чечимдерди кабыл алууда мына ошол эрежеге баш ийилүүдө.

Сен ата-энендин айылдык жыйналыштарга катышканын, кээде «Добуш берип келели» деп, таң заардан шайлоо участкасына аттанганын көргөн болсоң керек. Адамдар мамлекеттин жана коомдун турмушуна тиешелүү иштерге өздөрүнүн мамилелерин ушундай формада билдиришет. Элдин каалоо-тилегинин ишке ашышы деп ошого айтылат. Мына ошондой миндеген, миллиондогон жарандардын пикири чогулуп, жалпы элдин каалоосуна айланат.

Жаран – өлкөнүн аймагында туруктуу жашаган, мамлекеттин жана коомдун турмушуна тиешелүү маселелерди чечүүдө катышуу укугуна ээ жеке адам.

¹ О‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 7-статья. Т.: «O‘zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2014-жыл, 5-бет.

Жыйынтыктап айтканда, Өзбекстандын калкы өлкөбүздө курулуп жаткан жаңы турмуш, жаңы коомдун негизги жаратуучусу саналат. Бул коомдун маани-маңызын, өнүгүү деңгээли менен келечегин ушул элдин каалоо-тилектери жана умтулуулары белгилейт.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Биз элибизди эмне үчүн сүйөбүз?
2. Сүрөттөрдө элибиздин кандай каада-салттары сүрөттөлгөн?

1

2

3

3. Сен элибиздин кайсы сапаттарын жактырасың?
4. Өзүң да ошондой сапаттарга ээсинби?
5. Өзбекстандын кулуну экендигинден сыймыктанасыңбы? Эмне үчүн?
6. Элибиз жөнүндө кандай ырларды билесин?

Практикалык көнүгүү

МЫРЗА УЛУГБЕКТИН МУЗЕЙИ

Кымбаттуу окуучу, сен Самарканд шаарына баргансыңбы?

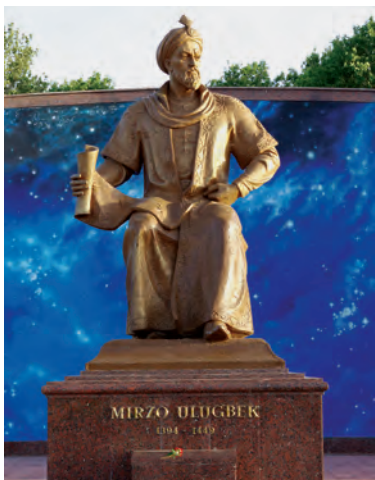

Самарканд 2750 жылдан ашуун тарыхка ээ. Ал дүйнөдөгү Рим, Дамаск, Афина сыяктуу байыркы шаарлардын катарында турат.

Бул шаарда адамды таң калтырган тарыхый эстеликтер, укмуш архитектуралык эстеликтер көп. Алардан бири – шаардын чыгыш жагында, көөнө Чопоната дөңсөөсүндө жайлашкан Мырза Улугбектин расадканасы.

Расадкана – жылдыздар жана асман телолорунун кыймылына байкоо жүргүзүлчү имарат, астрономия предметинде обсерватория дейилет.

Мырза Улугбек – Жаангер Амир Темурдун сүйүктүү небереси, Чыгыш Ренессанс доорунун ири өкүлдөрүнөн бири, дүйнө илиминин өнүгүшүнө чоң салым кошкон улуу окумуштуу жана мамлекеттик ишмер. Анын өз аты Мухаммад Тарагай болгон. Амир Темур «Улуу бегим» деп эркелеткени үчүн Мырза Улугбек деген ат менен таанылып кеткен.

Расадкана XIV кылымда Мырза Улугбектин көрсөтмөсү менен курулган. Анын имараты үч кабаттан турган болуп, диний түркөйлүк, коогалуу доорлордо бузулуп кеткен. Азыркы күндө секстант деп аталган, эки жаадан турган төмөнкү бөлүгү гана сакталып қалган.

Өлкөбүздүн Президенти Ислам Каримовдун демилгеси менен 2010-жылы расадкананын алдында Мырза Улугбектин музейи курулду.

Музейдин кенен жана жарык залын бойлой жүрсөк, эң мурда, Амир Темурадун жана темурийлердин дүйнө тарыхындагы орду жөнүндө баяндаган жазуулар, бул династиянын тушунда тарыхый шаарларыбызда курулган архитектуралык эстеликтер менен таанышабыз. Залкар ойчул акыныбыз Алишер Навоийнин «Темурхандын урпагы султан Улугбек, Аалам көргөн эмес мындай султанды» деген

белгилүү ыр саптарын окуйбуз. Мырза Улугбектин астрономия мектеби, илим жаатындагы улуу ачылыштары, анын «Зижи жадиди Көраганий», башкача айтканда «Көрөгөчтүн жаңы жылдыздар жадыбалы» китебинин нускалары да бизде чоң кызыгуу ойготот. Бул китепте 1018 жылдыздын жайлашуусу так көрсөтүлгөнү, Мырза Улугбек кандай аспаптар жардамында илимий байкоолор жүргүзгөнү жөнүндө малыматка ээ болобуз.

Музейде орто кылымдарда жашап өткөн белгилүү поляк астроному Ван Гевелий тарабынан жаратылган гравюранын чоңойтурулган нускасы коюлган. Бул чыгармада Мырза Улугбек байыркы мифтер боюнча астрономиянын кудайы эсептелген Ураниянын оң жагынан орун алган. Бул сүрөттө Мырза Улугбек Птолемей, Коперник, Галилео Галилей сыяктуу дүйнөнүн залкар астрономдорунун чөйрөсүндө сүрөттөлгөн. Бирок алардын арасынан биздин бабабыз гана эң улуу урматка татыктуу болгон. Мырза Улугбектин баш жагына «Өз ишимди татыктуу муундарыма калтырдым», деп жазып коюлган. Башкача айтканда, улуу бабабыздын, менин ачылыштарымды келечек муундарым сөзсүз улантат, деген ишеними бул сөздөрдө таасын чагылдырылган.

Чындыгында да, бүгүнкү күндө жаш окумуштууларыбыз залкар окумуштуунун иштерин ылайыктуу улантууда. Өзбекстан Илимдер академиясынын Астрономия институтунда жана ага караштуу Кашкадарыя облусунун Китоб районунда жайлаш-

кан Майданак обсерваториясында асман телолорун үйрөнүү боюнча натыйжалуу иш алып барылууда. Мына ошондой байкоолор натыйжасында 2010-жылы жаңы чакан планета ачылды. Өлкөбүздүн Президенти Ислам Каримовдун сунушу менен бул планетага «Самарканд» деген ат коюлду.

Мырза Улугбектин улуу ачылыштары азыркы күнгө чейин дүйнө элин таң калтырып келет. Муну төмөнкү турмуштук окуя да ырастайт.

КОМПЬЮТЕРДИН КАТАСЫ

Президентибиз Ислам Каримов 1996-жылы Парижде ЮНЕСКОнун Башкы секретары Федерико Майор менен болгон маегин эскерип, минтип жазат: **«Ошондо Федерико Майор төрө Улугбектин илимий мурасын жогору баалап, анын жылдыздардын кыймылына таандык эсептөөлөрү бүгүнкү күндө компьютер жардамында текшерип көрүлгөндө болгону бир нече минутага гана айырмаланышы аныкталды, деген сөздү айтып калды. Ошондо мен ага жооп иретинде, жок, Федерико Майор төрө, Улугбек катага жол коюшу мүмкүн эмес, компьютер ката кетирген болушу мүмкүн, деген элем. Бул сөз досторчо тамаша түрүндө айтылган болсо да, менин оюмча, анын негизинде терең чындык бар»¹.**

Музейде мына ошол сөздөрдү да окусак болот.

Кымбаттуу окуучу, айтчы, адам көп ката кылабы, компьютерби?

¹ **Ислам Каримов.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2013-жыл, 46–47-беттер.

Мырза Улугбектин музейинен чыгып жатып, анын түндүк жагындагы кооз аянтта окумуштуу бабабыздын чоң айкели бой көтөрүп турганын көрөбүз.

Бул жерден кийин Самарканд шаарынын борборунда, Регистан аянтында жайлашкан, XIV кылымда Мырза Улугбек курдурган жана көп жылдар окуучуларга сабак берген Улугбек медресесин барып көрсөк болот. Ошондо залкар бабабыз жөнүндө дагы да кең түшүнүккө ээ болобуз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен түнкүсүн жылдыздуу асманды көргөнсүңбү?
2. Жылдыздар жөнүндө билүүгө кызыгасыңбы?
3. Мырза Улугбек расадкананы эмне үчүн дөңсөөгө курган?
4. Мырза Улугбектин айкели кайсы сүрөттө чагылдырылган?

1

2

3

5. Майданак обсерваториясы каерде жайлашкан?

ЎЗБЕКСТАН МАМЛЕКЕТИ

Кымбаттуу окуучу, дүйнөдөгү ар бир элдин каалоо-тилектерин ишке ашыруу, анын кызыкчылыктарын коргоодо мамлекет өтө чоң мааниге ээ.

Мамлекет элдин өз кызыкчылыктарын ойлоп түзгөн, ыйгарым укук берген органдын негизинде башкаруу усулу саналат.

Өзбекстандын аймагында б. з. ч. доорлордо да мамлекеттер болгон. Муну биз кантип билебиз? Зороастризм окуусунун башкы китеби болгон «Авесто» мындан дээрлик үч миң жылдар мурда биздин өлкөбүздө, бүгүнкү Хarezм жергесинде жаратылган. Демек, «Авесто» биздин заманга чейинки VIII–VII кылымдарда жазылган. Анда адамдардын уюшуп жашаганы, алардын арасынан өкүмдарлар шайланганы, чептер курулганы жөнүндө айтылат. Булардын бардыгы болсо биз азыр жашап турган жерде улуттук мамлекетчилик болгонун билдирет.

Мекенибиздин борбору – Ташкент шаарында «Ордо» деген жер бар. Илгери хандардын сарайы жайлашкан жерге ордо дейилген. Демек, Ташкент шаарындагы бүгүнкү «Ордо» массивинде илгери хан сарайы болгон.

Ордо орто сөзүнүн өзгөргөн формасы болуп, ортолуктагы жер, борбор деген маанини билдирет.

Самарканд шаарындагы Көксарай Жаангер Амир Темур бабабыздын резиденциясы болгону, Бухара, Хива жана Кокон шаарларындагы Арк менен Ордонун имараттары, өлкөбүздүн түрдүү аймактарында сакталып калган чептердин калдыктары да байыркы мамлекеттүүлүгүбүздүн тарыхый далили саналат.

Мамлекетибиздин аймагында илгери Согд, Бактрия, Паркана, Харезм, Кушан, Туран, Түркстан, Маверауннахр, Саманийлер, Караханийлер, Газнавийлер мамлекеттери өнүккөн.

XIV кылымда болсо Жаангер Амир Темур кудуреттүү мамлекетке негиз салганын сен мурдагы сабакатардан жакшы билесин. Тилекке каршы Амир Темур бабабыздын өлүмүнөн кийин ал негиздеген ири мамлекет чакан хандыктарга бөлүнүп кетет. Алардын ортосунда өз ара көрө албастык жана күрөш күчөйт. Натыйжада четки баскынчы күчтөр журтубузга бастырып кирет. Кыпчак талаадан келген кошуун, Ирандын жоокерлери, XIX кылымда болсо падышалык Орусиянын армиясы журтубузду басып алат.

1917-жылдын октябрь айында Орусияда большевиктер партиясы мамлекеттик төңкөрүш жасап, бийликке келгенден кийин журтубузду зулум дагы да күчөйт. Большевиктер өкмөтү 1924-жылы Орто Азияда улуттук чек аралоо иштерин жүргүздү. Мында мекенибиздин азыркы аймагында Өзбекстан советтик социалисттик республикасы түзүлдү.

Өлкөбүз бул доордо атына гана «республика» деп аталган. Чындыгында болсо көз каранды республика болчу. 1991-жылдын 31-августунда Президентибиз Ислам Каримовдун жетекчилигинде эгемендүүлүккө жетишкенибизден кийин биз чын мааниде улуттук мамлекетибизге ээ болдук. Өзбекстан ошондон кийин чыныгы маанидеги көз карандысыз мамлекет статусуна ээ болду.

Бириккен Улуттар Уюмунун имараты

Өзбекстан 1992-жылдын 2-мартында дүйнөдөгү мамлекеттердин эл аралык уюму — Бириккен Улуттар Уюмуна кабыл алынды. Бүгүнкү күндө ал дүйнө коомчулугунун тең укуктуу мүчөсү саналат.

Дүйнөлүк коом дегенде, жалпы максаттардын негизинде биригип аракет жасаган өлкөлөр жана эл аралык уюмдар, дүйнөдөгү бардык изги ниеттүү күчтөр түшүнүлөт.

Өзбекстан — дүйнөлүк мамлекет. Дүйнөлүк мамлекет дегенде, элдин каалоо-тилеги менен кабыл алынган Конституцияга жана анын негизиндеги мыйзамдарга таянган түрдө өнүгүүчү мамлекет түшүнүлөт.

«Өзбекстан — суверендүү демократиялык республика. Мамлекеттин «Өзбекстан Республикасы» жана «Өзбекстан» деген аттары бир маанини билдирет»¹.

Демек, өлкөбүз расмий «Өзбекстан Республикасы», «Өзбекстан» деген аттар менен аталат. Расмий документтерде мамлекетибиздин аталышы дал ушундай жазылат жана айтылат. Жөнөкөй кебибизде болсо аны «мамлекетибиз», «өлкөбүз», «Мекенибиз», «журтубуз» өндүү сөздөр менен да атасак болот.

Өзбекстандын мамлекеттик түзүлүшү, башкача айтканда мамлекеттик башкаруу жана коомдук курулуштун маани-маңызы негизги мыйзамыбыз — Конституциябызда белгилеп коюлгандыктан мамлекеттик түзүлүш жөнүндө сөз болгондо конституциялык түзүлүш деген түшүнүк да иштетилет.

Өлкөбүз бүгүнкү күндө укуктук демократиялык мамлекет куруу жолунан барууда. Укуктук демократиялык мамлекетте бардык иштер мыйзамдын негизинде алып барылат.

Демократия грекче сөз болуп, «demos» — эл, «kratos» — бийлик, башкача айтканда элдик бийлик деген маанини билдирет.

¹ O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 1-статья. Т.: «O‘zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2014-жыл, 4-бет.

Укуктук демократиялык мамлекетте өлкөнүн турмушуна таандык маанилүү маселелер эл менен, анын өкүлдөрү болгон депутаттар менен кеңешүүнүн негизинде чечилет. Башкача айтканда, мындай мамлекетте жарандардын укук жана эркиндиктери, ошондой эле элдин каалоо-тилектери алдыңкы орунда турат.

Өлкөбүздө азыркы күндө укуктук демократиялык мамлекеттин бардык белги жана касиеттери, принциптери калыптанып, өркүндөп барууда.

Өзбекстандын Президенти Ислам Каримов тарабынан «Күчтүү мамлекеттен — күчтүү жарандык коомду карай» деген идея илгери сүрүлгөн болуп, мунун мааниси укуктук демократиялык мамлекет жарандык коомду талап кылат дегенге жатат.

Жарандык коом — бул мамлекетти жана коомду башкарууда жарандар жана алар тарабынан түзүлгөн мамлекеттик уюмдар, өзүн-өзү башкаруу органдары активдүү катышкан коом.

Сен өзүң жашап турган жердеги мааланин кеңсесин жакшы билесиң. Маала өзүн өзү башкаруу органы болуу менен бирге жарандык коомдун өзүнө мүнөздүү үлгүсү да.

Президентибиздин дээрлик бардык докладдарында укуктук демократиялык мамлекет жана жарандык коом куруунун эң маанилүү маселелери жөнүндө сөз жүргүзүлүп, аларды чечүү боюнча жол-жоболор белгилеп берилет. Айныкса, мамлекетибиздин жетекчиси тарабынан 2010-жылдын 12-ноябрында Өзбекстан Олий Мажлисинин Сенаты жана Мыйзам чыгаруу палатасынын чогуу жыйналышында баяндалган өлкөбүздө демократиялык реформаларды тереңдетүү жана жарандык коомду өнүктүрүү концепциясы бул боюнча чоң мааниге ээ болду. Мына ошол концепциянын негизинде Конституциябызга маанилүү өзгөртүү жана кошумчалар киргизилди, бир топ мыйзам документтери кабыл алынды. Булардын бардыгы Өзбекстандын укуктук демократиялык мамлекет жана жарандык коом куруу жолунан чечкиндүүлүк менен бара жатканын көрсөтөт.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Маала жыйналыштарында сенин үй-бүлөңдөн кимдер катышат?
2. Бул жыйналыштарда эмне жөнүндө сөз болушуна кызыгып көргөнсүңбү?
3. Сүрөттөрдөгү байыркы чептер жана сарайлар эмне үчүн курулган деп ойлойсуң?

4. Мамлекет болбосо, адамдар тынч жана бейпил жашашы мүмкүнбү?

Практикалык көнүгүү

ЭГЕМЕНДҮҮЛҮК – ЭҢ МУРДА УКУК ДЕГЕНИ

Кымбаттуу окуучу, Мекен азат жана көз карандысыз болсо гана, анын күч-кудурети күн сайын ашып, байлыгына байлык кошулуп барат, мындай өлкөдө жашоо чыныгы бакытка айланат. Ошондуктан ата журт жөнүндө сөз кылганда эгемендүүлүк темасын четтеп өтүүгө болбойт.

Эгемендүүлүк деген сөз көз каранды эмес деген маанини билдирет. Көз карандысыздык болсо бирөөгө каранды болбой, өзүнүн укугун, ата журтуна өзү ээлик кылып, эркин жана азат жашаганды билдирет.

Өз тагдырын өзү белгилеген, бүгүнкү жана эртеңки турмушун элинин калоо-тилектери негизинде, анын кызыкчылыктарын көздөп уюштурган, өз алдынча ички жана тышкы саясат жүргүзгөн, аймагы, чек араларын коргоп, жарандары турмушунун кол тийгистигин сактай алган мамлекет гана чыныгы эгемендүү мамлекет саналат.

Эгемендүүлүк сөзү эркиндик, азаттык жана уруят сыяктуу сөздөр менен да маанилеш эсептелет. Сувере-

нитет француз тилинен алынган сөз болуп, жогорку бийлик деген маанини билдирет. Ошондуктан бул сөз көбүрөөк бийликтин көз каранды эместигин туюнтат.

Мамлекеттин суверенитети, суверендүү республика, элдин суверенитети сыяктуу сөздөр колдонулганда, эң мурда, бийликке ээлик кылуу көз карашынан алгандагы көз карандысыз болууга басым жасалат.

Өзбекстан эгемендүү болгонго чейин СССР деп аталган империянын курамындагы эски борборго көз каранды он беш республиканын бири эле. СССР зордук-зомбулук менен, эркин жана азат элдерди мажбурлоонун негизинде түзүлгөн мамлекет болчу. Ал өтө чоң аймакты ээлегендиги, дүйнөдөгү көптөгөн элдерди өзүнүн зулumu астында кармап тургандыгы, мамлекеттик символунда кызыл түс негизги орунда турганы үчүн коммунисттик империя же кызыл империя деп аталган.

Империя латинче сөз болуп, абсолюттук, б. а. чектелбеген бийликке ээ болгон, өзүнүн кол астында көптөгөн мамлекет жана элдерди зордук менен туткунда кармап турган ири баскынчы мамлекет деген маанини билдирет.

Империяны, адатта, император башкарат. Бирок мурдагы СССР кооз идеялар менен жамынгандыктан өзүн «тең укуктуу социалистик республикалар союзу» иретинде көрсөтүүгө

урунуп, аны мына ошол идеялардын аткарылышын катуу көзөмөлгө алган, «КПСС» деп аталган Советтер Союзунун коммунистик партиясы жана анын жол башчылары башкарган.

Борборубуз Ташкент шаарындагы «Куугунтук курмандарынын эстелиги» музейинде колонизация жылдарында элибиз канчалык чоң жоготууга кабылганы, азаттыктын жолу канчалык оор жана татаал болгону жөнүндө көптөгөн тарыхый документтер бар.

Эр жүрөк жана даанышман бабаларыбыз баскынчыларга каршы жалаң курал менен гана эмес, ошондой эле агартуу менен да күрөшкөн. Буга ХХ кылымдын баштарындагы жадидчилик кыймылы өкүлдөрүнүн ишкердиги мисал болот.

Жадид арабча сөз болуп, жаңы деген маанини билдирет.

Агартуучу бабаларыбыз таалим-тарбия системасын жаңыча уюштуруу, театр, китепкана, музейлерди ачуу, газета жана журналдарды басмадан чыгаруу аркылуу элибиздин турмушун өзгөртмөкчү болушкан. Ошондуктан алар жадиддер деген наам алган. Жадиддердин негизги максаты адамдарды билимдүү жана сабаттуу кылуу аркылуу журттун азаттыгына чыгуу болгон. Бирок уруят, эгемендүүлүк эч качан өзүнөн-өзү келбейт. Агартуучу бабабыз Мунаввар кары Абдурашидханов бул жөнүндө мындай деген: **«Бүткүл дүйнөдөгү эркиндик үчүн күрөшүүчүлөрдүн арасында бир сөз бар: эркиндик берилбейт, алынат. Аны эч нерсе менен алууга болбойт, жалаң гана кан жана жоготуу менен алууга болот. Азирети Адам Атадан ушул убакытка чейин эч бир мамлекетте же өкмөттө эркиндиктин берилгени, кан жана жоготуусуз берилгени тарыхта болбогон»¹.**

Президент Ислам Каримов бул чындыкты назарда тутуп, **«Азаттыкка күрөшүп гана чыгылат»²** деп баса белгилеген.

¹ Vatan va millat muqaddasdir. Т.: «Ma'naviyat» басма үйү, 2000-жыл, 31-бет.

² **Ислам Каримов.** Vatan va xalq mangu qoladi. Т.: Алишер Навоий атындагы Өзбекстан улуттук китепканасынын басмаканасы, 2010-жыл, 17-бет.

Мамлекеттин эгемендүүлүгү болсо анын эли үчүн өзүнүн келечегин өзү белгилөө, азат жана эркин, тынч-бейпил жашоо укугун берип, изги максаттарга жетишүүнүн жолунда чоң-чоң мүмкүнчүлүктөр жаратат. Ошондуктан да Журтбашчыбыз «**Эгемендүүлүк — бул эң мурда укук дегени**»¹, деп баса белгилейт.

Чындыгында да, эгерде элибиздин эгемендүүлүктөн алдынкы жана андан кийинки турмушун салыштырчу болсок, эгемендүүлүктүн шарапаты менен кандай чоң укуктарга ээ болгонубуз таасын байкалат. Айныкса, сен өндүү миллиондогон жаштардын заманбап мектептерде таалим-тарбия алып, дүйнөдө эч кимден кем болбостон эресеге жетип жатканы эгемендүү Мекенибизде адам үчүн, анын өсүшү үчүн кандай мыкты шарттар түзүлгөнүн көрсөтөт. Мындай укуктар эч качан колдон кетпестиги, тескерисинче, дагы да бекемделип барышы үчүн биз элибиз, Мекенибиз алдындагы милдетибизди терең түшүнүп, аларды чын жүрөктөн аткарууга умтулуп жашашыбыз керек.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен өз укуктарыңды билесиңби? Милдетиндичи?
2. «Эгемендүүлүк — бул эң мурда укук дегени» дегенде эмнени түшүнөсүң?
3. Сүрөттөгү балдар өз укуктарынан кандай пайдаланып жатканы жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

3

4

4. Сен өз укуктарың бекем жана туруктуу болушу үчүн эмне кылуу керек, деп ойлойсуң?

Ислам Каримов. Vatan va xalq mangu qoladi. Т.: Алишер Навоий атындагы Өзбекстан улуттук китепканасынын басмаканасы, 2010-жыл, 19-бет.

ЎЗБЕКСТАНДЫН ПРЕЗИДЕНТИ

Кымбаттуу окуучу, биз Ата Мекенибиз — Ўзбекистаныбыз, анын эгемендүүлүгү, көз карандысыздык жылдарында ээ болгон ийгиликтери жөнүндө сүйлөгөндө, бир улуу адамдын атын урмат менен тилге алабыз. Ал — Ўзбекстан Республикасынын Президенти Ислам Каримов. Бул ат бүгүнкү эгемендүү Ўзбекстан мамлекетинин аты менен ажырагыс болуп кеткендиктен, аларды бирин-биринен бөлүп элестетүүгө болбойт.

Президент Ислам Каримов жаңы Ўзбекстан мамлекетинин негиздөөчүсү, биз ар күнү көрүп турган бардык оң өзгөрүүлөрдүн демилгечиси.

Мамлекетибиздин көз карандысыздыкка чыгышы жана дүйнөлүк шериктештиктен өзүнө ылайык орун ээлеши, улуттук мамлекеттүүлүгүбүздүн калыптанышы, Ўзбекстандын Конституциясы, «өзбек модели» деген ат менен дүйнөдө таанылган өнүгүү жолубуз, турмушубуздун бардык тармактарындагы реформалардын ийгиликтүү ишке ашырылышында Журтбашыбыздын тарыхый кызматтары чексиз. Бул улуу адам советтик бийлик толук өкүм сүрүп турган өтө оор мезгилде Ўзбекстанда эгемендүүлүк үчүн күрөштү баштады. Мурдагы союздук республикалардын жетекчилери арасында биринчи болуп өлкөбүдө президенттик башкарууну киргизди.

Президент мамлекеттин башчысы, өлкөбүз Куралдуу Күчтөрүнүн Жогорку Башкы колбашчысы эсептелет. Ал Ўзбекстан Республикасынын жарандары тарабынан жалпы элдик шайлоонун негизинде беш жылдык мөөнөткө шайланат.

Президент бардык жарандардын укук жана эркиндиктери камсыздалышынын, Конституция менен мыйзамдарга баш

ийилишинин кепили эсептелет. Өзбекстандын Президенти мамлекетибиздин ички жана тышкы саясатынын негизги багыттарын белгилеп берет, аларды ишке ашырууга жетекчилик кылат, Өзбекстан Республикасынын атынан иш көрөт.

Мамлекеттин саясаты ички жана тышкы саясатка бөлүнөт. Ички саясат элин жалгыз максатты көздөй бириктирүү, реформаларды ишке ашыруу, эл-журт тынчтыгын сактоо, анын жыргалчылыгын жогорулатуу сыяктуу маселелерге каратылат. Тышкы саясат болсо, башка өлкөлөр, эл аралык уюмдар, дүйнөлүк коомчулук менен достук мамилелерди жакшыртууга каратылат.

Сен советтик доордо ишке ашырылган түрдүү басмырлоо жана зомбулуктарды көрбөй өскөн бактылуу муундун өкүлүсүн. Ошол кыйчалыш жылдарда өлкөбүздүн байлыктары аёосуз таланды. Большевиктер, ал тургай, ата-бабаларыбыздын мүрзөлөрүн ачып, алардын рухун козгогондон да тайбады. Экинчи дүйнөлүк согуштун алдында Жаангер Амир Темурдун жана темурийлердин мүрзөлөрүн ачып көрүштү. Амир Темур бабабыздын жубайы Бибиханымдын мүрзөсүнөн алтын буюмдарды, ал тургай ханыша энебиздин бир шакегин манжасы менен кошуп алышканы тарыхтан белгилүү.

Мындай кара иштер совет бийлигинин сонку жылдарына чейин кээде ачык-айкын, кээде жашырын улантылып келди. Өткөн кылымдын 80-жылдарында «өзбектер иши» деген жалган жалаа менен миндеген бейкүнөө мекендештерибиздин камалып кеткени да ошондой зомбулуктун натыйжасы эле. Мурдагы борбордон келген Гдлян, Иванов деген канкор тергөөчүлөр жетектеген кутурган немелер эч кандай далил-документсиз карапайым адамдардын үйүнө бастырып кирип, аларды кордойт. Ошондой эле аялдардын, кыздардын эмеректерине чейин талашкан. Ал тургай, аялдар, кыздардын жасалгаларына чейин талайт. Аларды азаптап, өздөрү жалгандан жасаган документтерге кол коюуга аргасыз кылат.

Мурдагы борбордогу газета-журналдар болсо куру-жалаа сөздөр менен элибиздин наамын бүткүл дүйнөгө жаман аттуу кылууга урунат.

Ислам Каримов 1989-жылдын 23-июнунда Ўзбекстандын жетекчиси болуп иш баштагандан кийин дээрлик жардын жакасына келип калган жагдайды ондоо, өлкөбүздө чындыкты калыбына келтирүү үчүн катуу күрөш алып барды (бул жөнүндө Журтбашыбыздын “O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» китебинде кеңири баяндалган). Мына ушундай күрөштөр натыйжасында миндеген бейкүнөө адамдар эркиндикке чыгып, үй-бүлөсүнүн кучагына кайтты. Элибиздин ыйык наамы акталды, аброю калыбына келди. Мекендештерибиз кайра улуттук өздүгү менен сыймыктанып жашоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болду.

1991-жылдын 31-августунда Президент Ислам Каримов Ўзбекстандын эгемендүүлүгүн бүткүл дүйнөгө жарыялады.

Мамлекетибиз жетекчисинин улуттук баалуулуктарыбызды кайрадан калыбына келтирүү боюнча жасаган эмгектери да

чексиз. Журтбашыбыздын демилгеси менен тилибиз, динибиз, улуттук сыймыгыбыз, Нооруз, Рамазан айты, Курман айты сыяктуу улуттук майрамдарыбыз кайра калыбына келтирилди. Мекендештерибиз ажы жана умра сапарларына эркин барып келе турган болушту. Мурда аты да, чыгармалары да, жасаган тарыхый иштери да бизден сыр сакталган канчадан-канча кемеңгер ата-бабаларыбыз кайра өзүбүзгө кайтты. Алардын жүргөн жерлери гүлгө бөлөндү. Мурдагы маектерибизде айтылгандай, көөнө шаарларыбыздын тарыхый даталары эл аралык деңгээлде кеңири белгиленип, ал жерлердеги тарыхый эстеликтер жаңыдан ремонттолду.

Бүгүнкү күндө мамлекетибиз бардык тармактарда чоң ийгиликтерге жетишип, экономикалык кудуретибиз, элибиздин турмуш деңгээли жогорулап отурат. Шаар жана кыштактарыбыздын көркүнө көрк кошулуп жатат. Булардын бардыгы Президентибиз жетекчилигинде алысты көздөй ишке ашырылып жаткан реформалардын натыйжасы эсептелет.

Айныкса, 1997-жылы Журтбашчыбыздын демилгеси менен даярдалып кабыл алынган Кадрларды даярдоонун улуттук программасы өлкөбүздө 12 жылдык милдеттүү, акысыз билим берүү системасын киргизүүдө чоң мааниге ээ болду.

Советтердин тушунда мектептерди, балдар бакчаларын аз да болсо ремонттоо үчүн акча табылбаган. Эгемендүүлүк жылдарында, алсак, 2004–2009-жылдарда өлкөбүздөгү 1000 ге жакын жалпы билим берүүчү мектеп толук реконструкция кылынды же алардын көбү жаңыдан курулду. Ошондой эле, өлкөбүздө 1500 дөн ашуун лицей жана коллеж, 69 жогорку окуу жайы – университет, институттар, академиялар жаштарыбыздын терең билим алышы үчүн кызмат кылууда.

Президентибиздин улуттук мамлекеттүүлүгүбүздү калыбына келтирүү, элибиз турмушунун бардык тармактарын реформалоо жолундагы эмгектери аябай чоң болуп, алардын бардыгын бир-бирден санап өтүүнүн мүмкүнчүлүгү жок, албетте. Ошондуктан Президент Ислам Каримовдун аты эгемендүү мамлекетибиздин символуна айланып кеткен.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен телевизордон Президентибиздин сөздөрүн уккансыңбы?
2. Мамлекетибиз жетекчисинин кайсы сөздөрү эсинде калган?
3. Сен, Журтбашыбыз эңсегендей, предметтерди, чет тилдерин мыкты өздөштүргөн, дени соо жана жеткилең адам болууга аракеттенесинби? Кантип аракеттенесин?
4. Сүрөттөргө карап, мамлекетибиз жетекчисинин жаштарга болгон этибары жөнүндө сүйлөп бер?

1

2

3

Практикалык көнүгүү

ИМАМ БУХАРИЙНИН ЭСТЕЛИК КОМПЛЕКСИ

Кымбаттуу окуучу, өлкөбүздөгү ири зыярат жайлары жөнүндө сөз болгондо, мекендештерибиз да, чет өлкөлүк саякатчылар да Имам Бухарийнин эстелик комплексин биринчилер катары тилге алышат. Бул тендеши жок эстелик Самарканд облусунун Пайарык районундагы Хартаң кыштагында жайгашкан.

Имам Бухарий бүткүл ислам дүйнөсүндө мухаддистер султаны деп таанылган.

Бул улуу инсандын мүрзөсү көөнө Самарканд шаарынан түндүктө, болгону отуз чакырым алыста жайлашканына карабастан, мурдагы СССРдин тушунда көп жылдар бою кароосуз калган. Ал жерде ыйык олуянын мүрзөсү бар экендигин эч ким оюна да келтирбеген. Кийинчерээк кандайдыр бир себеп менен Имам Бухарийнин мүрзөсү аныкталып, ал жерде көрүмсүз күмбөз курулган.

Хадис арабча сөз болуп, кабар, жаңылык деген маанилерди, Мухаммад алайхиссаламдын айткан сөздөрү, жасаган иштери жана көрсөтмөлөрү жөнүндөгү рабяттарды билдирет.

Имам Бухарийге сыйынуучу жер эгемендүүлүккө чыккандан кийин ар тараптан абат болуп, азыркы кооз көрүнүштө кайрадан курулду.

Мухаддис арабча сөз болуп, хадис айтуучу, хадистерди чогултуп, иргөө жана түшүндүрүү менен алектенген окумуштууну билдирет.

Баштап 1997-жылдын декабрь айында Президентибиз Ислам Каримовдун алдында Имам Бухарий комплексинин жаңы долбоору талкууга алынды. Ошол жыйналышта Журтбашчыбыз бул комплекстин ички жана тышкы көрүнүшү, анда курула турган ар бир имарат, алардын күмбөздөрү, дарбазалар, ал тургай устундардын кандай болушуна чейин куруучу жана адистерге зарыл кеңештер берди.

«Имам Бухарий эстелик комплексиндеги башкы чекит — бул окумуштуунун күмбөзү, — дейт Журтбашыбыз талкуу учурунда. — Бүткүл дүйнөдөн миллиондогон адамдар эң мурда ошол күмбөздү зыярат кылуу, өздөрүн рухий тазартуу жана сооп алуу үчүн келет. Ошондуктан, менин оюмча, биз архитектуралык жактан борборго Имам Бухарийдин күмбөзүн коюшубуз керек».

Мамлекетибиз жетекчиси комплекстин өзүнө мүнөздүү көрүнүшкө ээ болушу керектигин кайра-кайра уктурат: «Бул эстеликте ата-бабаларыбыздан мурас болуп келе жаткан архитектуралык салттар, чыгыш философиясынын жүрөгү болгон Самарканд, Бухара, Хиванын тарыхый эстеликтериндеги архитектуралык стилдер таасын чагылдырылууга тийиш».

Чогулушта комплекстин архитектуралык материалдары кандай болушу керектиги жөнүндө да сөз болуп, бул боюнча да анык жана бышык көрсөтмөлөр берилет: «Бизде эзелтеден тарыхый-архитектуралык эстеликтер бышык кыштан курулган. Мында табигый климаттык шарттарыбыз, тышкы чөйрөнүн таасири ар тараптан эсепке алынган. Имараттардын дубалдары гана эмес, короолор, мечит-медреселердин алды да бышык, башкача айтканда «мусулмани» кыш менен капталган. Имам Бухарий комплексин курууда биз да ошондой кылышыбыз керек».

**Имам Бухарийнинг
күмбөзү**

Президентибиз ата-бабаларыбыз курган байыркы имараттардын эн негизги жактарына көңүл буруп, пикирин улантат: «Биринчиси — кыш, экинчиси — устун. Улуттук архитектурабыздын эки негизги таянычы ушулар. Ошондуктан, Имам Бухарий мечит-медресеси комплексинде «мусулмани» кыштан таап иштетесинер. Дагы бир сунуш, күмбөздүн эки жагында алды ачык чоң айван куруу жөнүндө ойлоп көрүү зарыл. Айванга оюу салынган жетимиш төрт устун жасап орнотулса, ал кайталангыс көрүнүшкө ээ болор эле. Устундардын сапатына, айныкса, жыгачына өзгөчө көңүл буруу керек. Чынар, арча, жангак жана кара жыгач сыяктуу жергиликтүү дарактардан болсо дагы да жакшы. Устундардын бир бөлүгүн

Харезм усталарына, бир бөлүгүн Самарканд жана Бухара усталарына, дагы бир бөлүгүн ферганалык усталарга буюртма берүү керек. Айвандын шыптарын кооздоодо да бардык облустардын усталары катышса, бул чыныгы жалпы улуттук жана жалпы элдик эстелик болот».

Архитектор, куруучу жана усталар Президентибиздин сөздөрүнөн таасирленип, чоң күч-кайрат менен иш башташты. Мына ушул пикирлердин негизинде Имам Бухарий комплекси долбоорунун таптакыр жаңы үлгүсү жаратылды. Кийинчерээк да Журтбашыбыз бул темага бир нече жолу кайрылып, жаңы-жаңы сунуштар менен долбоорду толуктап, байытып барды. 1998-жылдын жазында болсо курулуш майданына келип, болуп жаткан иштер менен жакындан таанышты, куруучу жана адистер менен пикирлешип, өзүнүн баалуу кенештерин берди.

ЖАКШЫЛЫКТЫН СЫЙЛЫГЫ

1998-жылдын октябрь айында комплекс куруп бүтүрүлдү. Ал 23-октябрда Имам Бухарийнин 1225 жылдык мааракесине салтанаттуу түрдө ачылды. Ошол күнү залкар бабабыздын туулган күнүнө байланыштуу дүйнөнүн түрдүү өлкөлөрүнөн бул жерге келген абройлуу коноктор – белгилүү дин окумуштуулары, илим жана маданият ишкерлери, эл аралык уюмдардын өкүлдөрү, мекендештерибиздин алдында мамлекетибиз жетекчиси сөзгө чыкты. Айныкса, Журтбашыбыздын төмөнкү сөздөрү бардык чогулгандардын жүрөгүнө тамгадай басылды:

«Ыйык курандын аятында айтылгандай, «Жакшылыктын сыйлыгы жалаң жакшылыктан турат...

...Эгемендүүлүгүбүздүн баштапкы жылдарынан эле биз Имам Бухарийдин күмбөзүн ал инсандын аброюна татыктуу, айлана-чөйрөсү көрктөндүрүлгөн, зыяратка келген момун-мусулмандарга руханий күч берген жерге айландырууга ниеттенген элек. Алланын буйругу менен изги ниетибиз ишке ашкан ушул куттуу күндө мен бул чоң эстелик комплекси кадимки зыяратжай эмес, ошондой эле кооз Өзбекстаныбызды бүткүл дүйнөгө тааныткан, жаш муунубузду изгилик рухунда тарбиялаган, ар бир адамды жашоо жана түбөлүктүк жөнүндө ойлондурган ыйык жер болуп калышына ишенемин»¹.

Чындыгында да, бул эстелик элибиз, Мекенибиздин улуу мухаддис перзентине, анын рухуна жогору деңгээлде сый көрсөтүшүнүн далили болду.

Имам Бухарий комплексинин жалпы аянты 10 гектарды түзөт. Чоң дарбазадан ичкериге киришиң менен Имам Бухарий бабабыздын аземдүү күмбөзү көзгө таш-

¹ Ислам Каримов. Ma'naviy yuksalish yo'lida. T.: «O'zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 1998-жыл, 444-, 450-беттер.

талат. Ал көгүлтүр, кымбат баалуу таштар, чыгышка гана таандык орнаменттер менен кооздолгон. Мавзолейдин эки жагында алды ачык, оюу салынган жетимиш төрт устундан турган чоң айван курулган.

Чынар, арча, жаңгак жана кара жыгач дарактарынан жасалган айвандын устундарын харезмдик, самарканддык, бухаралык жана ферганалык усталар жасашкан. Айвандын шыптарын кооздоодо да өлкөбүздүн бардык облустарынан чебер уста жана оймокерлер катышкан. Ошентип Имам Бухарий комплекси жалпы улуттук жана жалпы элдик мааниге ээ болгон эстелик иретинде курулду.

Азыркы күндө бул жерге журтубуздан, дүйнөдөгү мусулман өлкөлөрдөн жүздөгөн, миндеген адамдар зыяратка келет. Алар Имам Бухарий бабабыздын элесин эстешип, бул комплексти чоң кызыгуу менен көрүшөт.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен хадистен жатка билесинби?
2. Имам Бухарийге сыйынчу жер советтердин тушунда эмне үчүн кароосуз калып кеткен, деп ойлойсун?
3. Имам Бухарийдин күмбөзүн сүрөттөрдөгү Амир Темура жана Имам Матурудийдин күмбөздөрү менен салыштырып көр, аларда кандай окшоштук жана айырма бар?

1

2

3

МЕКЕНИБИЗДИН СИМВОЛДОРУ

Кымбаттуу окуучу, адамдар дүйнөдөгү нерсе-кубулуштарды, алардын касиет жана белгилерин таамай туюнтуу, толук элестетүү үчүн түрдүү символдордон пайдаланышат. Символдор формасы, маани-мазмуну боюнча бири-биринен айырмаланат. Байыркы замандарда адамдар кудайларды өздөрүнчө элестетишип, ар түрдүү айкелче, иконаларды жасашкан. Аларда кудайлар кээде адам, кээде периште көрүнүшүндө сүрөттөлгөн. Айныкса, көркөм адабиятта символдор аябай көп. Мисалы, биз окуган ыр, ангеме же жомоктордо эненин мээримин күнгө, сулуу кыздар айга, март жигиттер жолборско, алардын күлүк тулпарлары шамалга окшотулат. Булардын бардыгына көркөм символдор дейилет.

Символ кандайдыр нерсенин окшошу, шарттуу туюнтулушу болуп саналат.

Дүйнөдөгү эң улуу жана ыйык баалуулук болгондуктан, Мекендин да символдору көп. Мекендин символдору расмий жана расмий эмес болушу мүмкүн. Мамлекетибиздин мамлекеттик символдору — туу, герб жана гимнибиз расмий символдор эсептелет. Ошондой эле, Президент, парламент, өкмөт, Конституциябыз, мамлекеттик тил, борборубуз, улуттук валютабыз да мамлекеттүүлүгүбүздүн расмий белгилери, символдору саналат.

Расмий белгилердин маани-мазмуну, статусу мамлекеттин Конституциясында жана башка тийиштүү мыйзамдарда белгилеп коюлат. Алар Мекенибиздин шаан-шөкөтү жана сыймыгынын, азаттыгы жана көз каранды эместигинин символу иретинде мыйзам менен коргоого алынат. Аларды билүү жана урматтоо, көз карегиндей асырап-абайлоо ар бир жарандын милдети саналат.

Мекендин ыйык символдору элди бириктирип, аны жалгыз максатка умтулуп жашоого, ар кандай шарттарга карабастан өз журтунун кызыкчылыгы үчүн күрөшүүгө үндөйт.

Өзбекстан Республикасынын мамлекеттик туусу 1991-жылдын 18-ноябрында кабыл алынган.

Туудагы көгүлтүр түс тириликтин, жашоонун белгиси болгон түбөлүктүү асман менен суунун символу саналат. Ак түс тынчтыктын, элибиздин айкөлдүгү жана изги умтулууларынын белгиси. Жашыл түс болсо жаратылыштын жаңылануусун туюнтат. Ал эзелтеден жаштыктын, үмүт жана шаттыктын символу эсептелген. Туудагы кызыл сызыктар элибиздин денесиндеги күч-кайрат жана кудуреттин белгиси. Ал эгемендүүлүктүн жолундагы күрөштөрдү да билдирет. Жарым айдын сүрөттөлүшү элибиздин ислам дининин үрп-адаттарына берилгендиги менен байланыштуу болуп, ал жаңы турмушту, б. а. көз каранды эместикти туюнтат. Туудагы он эки жылдыз көктөгү он эки зодиак жылдыздарын билдирет.

Өзбекстан Республикасынын мамлекеттик герби 1992-жылдын 2-июлунда кабыл алынган.

Гербдин сол жагында буудай машактары, оң жагында болсо ачылып турган гозонун бутактары туубуздун сүрөттөлүшү түшүрүлгөн тасма менен курчалган. Гербдин ортосунда алыстагы тоолор көрүнүп, дарыяларга туташ өрөөндү бойлой күн өзүнүн алтын нурларын чачып турат. Гербдин жогорку бөлүгүндө чыгышта мусамман деп аталган сегиз кырдуу жылдыз сүрөттөлгөн. Му-

саммандын ичинде жарым ай менен жылдыз бар. Гербдин алдыңкы бөлүгүндө борбордо канаттарын жайган Хума кушу турат. Гербдин төмөн жагында Өзбекстан Республикасынын туусун билдирген тасманын ортосуна «Өзбекстан» деп жазып коюлган.

Кымбаттуу окуучу, дүкөндө эки футболка турат. Бирине мамлекетибиздин герби, экинчисине чет өлкөлүк белгилүү футболчунун сүрөтү салынган. Сен алардан кайсы бирин тандаган болор элең?

Өзбекстандын гимни 1992-жылдын 10-декабрында кабыл алынган болуп, анын текстин Өзбекстандын Баатыры Абдулла Арипов, музыкасын болсо обончу Мутаваккил Бурханов жараткан.

Мамлекетибиздин гимнинде Мекенибиздин кайталангыс кооздугу, элибиздин айкөлдүк сапаттары, эгемендүүлүгүбүздүн түбөлүктүүлүгү, келечегибиз, жаш муун Мекендин таянычы экендиги ырдалат.

Өзбекстандын жараны болгон ар бир адам мамлекетибиздин гимнин жатка билүүгө жана анын маанисин терең түшүнүп, ырдай алууга тийиш.

Дүйнөдө расмий эмес белгилер да көп. Мисалы, Америка Кошмо Штаттары дегенде, Азаттык монументин, Франция дегенде, Эйфель мунарасын, Кытай Эл Республикасы дегенде, Улуу Кытай дубалын, Индия дегенде, Тажмахал эстелигин эстейбиз. Өлкөбүз жөнүндө сөз болгондо, көпчүлүк Самарканд, Бухара жана Хива сыяктуу көөнө шаарларыбызды, Регистан, Арк, Азирети Имам сыяктуу архитектуралык эстеликтерди, Бухарий, Термезий, Харезмий, Самаркандий, Ташкандий сыяктуу наамдар менен бүткүл дүйнөгө таанылган залкар окумуштуу-ойчулдарыбызды элестетишет.

Журттан алыста жүрүп, аны сагынсак, анын балдан таттуу мөмөлөрүн, кооз шаар жана кыштактарын, жөнөкөй жана кичи пейил адамдарын эске түшүрөбүз. Ошолордун бардыгы мисалында сүйүктүү Мекенибизди көргөндөй болобуз.

МЕКЕН КУСАЛЫГЫ

Тагдырдын буйругу менен Индия топурагында жашап, ал жерде кудуреттүү мамлекетке негиз салган Захириддин Мухаммад Бабур бабабыз ар дайым ата журт кусалыгы менен жашаган. Ал үчүн кадырлуу өлкөдөн алып келинген, аны эскерткен ар кандай нерсе Мекендин символу болуп көрүнөт. Өзүнүн жазганына караганда, журтубуздан алып барылган коонду жыттап, наристедей ыйлаган экен. Анткени мына ошол учурда ал Мекендин жытын туйгандай болот, алыскы балалыгы өткөн кездерди сагынат. Мекенге карай чуркагысы, куш өндүү канат байлап учкусу келет. Тилекке каршы, жолдун алыстыгы, инди жеринде мамлекеттик иштер менен байланып калганы үчүн жүрөгүндө арман болуп жаткан бул оюн ишке ашыруунун жолу табылбайт.

Мекенибиздин тарыхый символдору дегенде, байыркы шаарларыбыз менен кылымдар бою алардын символу болуп келе жаткан эстеликтерди көз алдыбызга келтиребиз. Заманбап белгилер болсо бүгүнкү доордун рухун, элибиздин азыркы күндөгү эңсөө-умтулууларын чагылдырат. Мисалы, көөнө Бухаранын борборундагы Минораи Калон эстелиги көп жылдар бою шаардын өзүнө мүнөздүү символу болуп келген. 2010-жылы Президентибиздин демилгеси менен курулган «Көөнө жана түбөлүктүү Бухара» монументи болсо бул ыйык жердин көркөм усул менен жаратылган заманбап символуна айланды.

Улуу Жаангер бабабыз Шахрисабздеги кооз Аксарайды өзүнүн күч-кудуретинин символу иретинде курдурган. Ошол себептүү анын порталына «Ким эгер биздин күч-кудуретибизден шектенсе, курдурган имараттарыбызды көрсүн», деген сөздөрдү жаздырып койгон. 1996-жылы эстеликке туташ майданга Амир Темура бабабыздын айкели орнотулду. Ал шаардын заманбап символуна айланды.

Же Самарканддагы Шахи Зинда, Бибиханым, Регистан эстеликтеринин катарына эгемендүүлүк жылдарында Имам Бухарий, Имам Матурудий комплекстери менен башка көптөгөн эстелик-

тердин кошулганы өлкөбүздө байыркы эстеликтерди асырап-абайлоо менен бирге, элибиздин бүгүнкү ой-тилектери, жаратуучулук иштеринин таасын көрөңгөсү болгон заманбап символдорго да көңүл бурулуп жаткандыгын көрсөтөт. Мисалы, Мекенибиздин борбору Ташкент шаарындагы Мустакиллик аянтында курулган Изгилик аркасы, Мустакиллик жана изгилик монументтери элибиздин жогорку ой-тилектеринин символдору саналат. Биз бул символдордун ар биринде, тамчыда күн чагылгандай, Мекенибиздин кооз жана ажарлуу бейнесин көрөбүз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен өз шаарың же айылыңдын символун эмнелерде көрөсүң?
2. Чет өлкөлүк конокторго Өзбекстандын символу иретинде эмнени белек кылган болор элеч?
3. Мамлекетибиздин гимнин ырдап бер.
4. Сүрөттөрдүн арасынан тарыхый жана заманбап символдорду ажырат.

Практикалык көнүгүү

ӨЗБЕКСТАНДЫН КОНСТИТУЦИЯСЫ

Кымбаттуу окуучу, Өзбекстандын Конституциясы Мекенибиз эгемендүүлүгүнүн ыйык символдорунан бири, ар бир мекендешибиздин укук жана эркиндиктерин укуктук жактан кепилдеген мамлекеттин башкы документи саналат. Журтубузда кабыл алынган бардык мыйзамдар Конституциябыздын негизинде даярдалат жана бекитилет, ишке ашырылат. Ошондуктан Конституцияны Негизги мыйзамыбыз деп атайбыз.

«Конституция» сөзү латин тилинен алынган болуп, орнотуу, түзүлүш деген маанилерди билдирет. Учурда адам, мамлекет жана коомдун укук жана милдеттерин ар тараптан тартпке салган, жогорку юридикалык күчкө ээ, башка мыйзамдарга негиз, өлкө эгемендүүлүгүнүн кепили болуп кызмат кылган мыйзамдык документ маанисинде иштетилет.

Конституция, көлөмү боюнча чоң болбосо да, өзүндө өлкөбүздүн саясий түзүлүшүн, социалдык-экономикалык өнүгүшүн, мамлекет менен жарандын, коомдук уюмдардын бардык укук жана милдеттерине тиешелүү маселелерди камтыганы, алардын укуктук негизин белгилеп бергени үчүн аны турмушубуздун башкы мыйзамы дейбиз.

Конституциябыз элибиз, мамлекетибиз, коомубуздун турмушу, өнүгүшүндө аябай чоң мааниге ээ болгондуктан, аны ар бирибиз терең үйрөнүшүбүз, турмушта, окууда, иште анын талаптарына баш ийип жашашыбыз керек. Бул — бардыгыбыздын жарандык милдетибиз.

Конституция — мамлекеттин укуктук негизи, фундаменти. Буга негиз салган, бышыктаган, башкача айтканда Конституциябызды иштеп чыгуу жана дагы да өркүндөтүүнүн негизги демилгечиси — Президентибиз.

Өзбекстандын Конституциясы 1992-жылдын 8-декабрында кабыл алынган.

Бул дата өлкөбүздө ар жылы Конституция күнү иретинде майрамдалат. Бул майрамдын алдында Журтбашыбыз Аксарайда Мекенибиздин жогорку сыйлыктары, орден жана медалдары менен сыйланган мекендештерибизге ошол сыйлыктарды салтанаттуу түрдө тапшырат. Мындай иш-чаралар борбор калаабыз Ташкент шаарында, облустарыбызда да болуп өтөт.

Конституциябыздын 13-статьясы боюнча, «адам, анын өмүрү, эркиндиги, ар-намысы, кадыр-баркы жана башка кол тийгис укуктары жогорку баалуулук эсептелет»¹.

Жогоруда сөз болгон иш-чаралардын Конституция майрамы күндөрүндө өткөрүлүшү «адам, анын өмүрү, эркиндиги, ар-намысы, кадыр-баркы жана башка кол тийгис укуктары жогорку баалуулук эсептелет» деген эреже менен байланыштырып түшүндүр.

Ошол күндөрү Ташкент шаарындагы «Өзбекстан» форумдар үйүндө Конституция күнүнө арналган дагы бир чоң азем өткөрүлөт. Анда Президентибиз Ислам Каримов доклад жасап, эгемендүү Өзбекстандын өнүгүшүндө Конституциянын мааниси чоң экенин, Негизги мыйзамыбызда белгилеп коюлган максат-мүдөөлөрдү ишке ашырууда элибиз кандай ийгиликтерге жетишкени, ошону менен бирге, алдыбызда турган олуттуу маселелер боюнча жаңы пикир жана идеяларды баяндайт.

Журтубузда 1997-жылдан бери ар бир жылга өз алдынча наам берип келет. Ар бир жыл боюнча мамлекеттик программа кабыл алынып, албан иштер аткарылууда. Мына ушул иштердин негизи, планы, аларды ишке ашыруунун жол-жоболору да мына ошол Конституция күнүндө белгилеп алынат.

Өзбекстандын Конституциясы «Алгы сөз», 6 бөлүм, 26 глава, 128 статьядан турат.

Конституциябызда өлкөбүздө жашап жаткан эч бир адам, социалдык топ жана катмардын кызыкчылыктары, укук жана эркиндиктери этибардан четте калбаган. Ошондуктан аны бүткүл коомубузду бириктирүүгө кызмат кылган жалпы улуттук документ, элибиз аң-сезиминин таасын үлгүсү деп атайбыз. Алсак, сен сыяктуу өлкөбүз жаштарынын укук жана кызыкчылыктары

¹ O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: «O‘zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2014-жыл, 6-бет.

да Негизги мыйзамыбызда чагылдырылган. Мисалы, «Бардыгы билим алуу укугуна ээ. Акысыз жалпы билим алуу мамлекет тарабынан кепилденет» (41-статья), «Энелик жана балалык мамлекет тарабынан коргоого алынат» (65-статья) сыяктуу бир топ эреже жана нормативдер мына ушундан күбөлүк берет.

Биз Мекенибизди чын жүрөктөн сүйгөн, ага берилген жана берилгендик менен кызмат кылчу жаран болуу үчүн Конституциябызды, анын негизинде кабыл алынган мыйзамдарды мыкты билүүгө тийишпиз. Бул бизге туура жолду тандоодо, түрдүү көйгөйлөрдү акылмандык менен чечүүдө жардам берет.

Негизги мыйзамыбыз биз үчүн күч-кайраттын, сыймыктын булагы. Анын ар бир статьясын окуганда, ал берген мүмкүнчүлүктөрдөн пайдаланып, алдыбызга койгон изги максаттарга жетишкенде биз кандай улуу эл, улуу Мекендин перзенти экенибизди жүрөк-жүрөктөн туябыз. Дагы да бийик чокуларды көздөй жашоого аракеттенебиз.

Суроо жана тапшырмалар:

1. Сен өзүңдүн акысыз билим алуу укугундан кандай пайдаланып жатасың?
2. Дагы кандай укуктарыңды билесиң?
3. Сен Конституциябызды үйрөнүүнү каалайсыңбы?
4. Сүрөттөргө карап, Конституциябызда белгилеп коюлган адам укуктары жөнүндө сүйлөп бер.

1

2

3

4

4. Өлкөбүздүн аймагынан Борбордук Азиянын кайсы чоң дарыялары агып өтөт?

- A) Акдарыя жана Карадарыя | C) Амударыя жана Сырдарыя
B) Кашкадарыя жана Сурхандарыя | D) Волга жана Днепр

«ӨЗБЕКСТАНДЫН КАЛКЫ» ТЕМАСЫ БОЮНЧА СУРОЛОП

1. «Калк» сөзүнүн маанисин түшүндүр.
2. «Өзбекстан» сөзү кандай маанини билдирет?
3. «Өзбек эли» жана «Өзбекстандын эли» деген сөздөр бирдей маанини билдиреби?
4. Журтубузда канча улут жана урук өкүлдөрү жашайт?
5. Негизги Мыйзамыбызда Өзбекстандын калкы жөнүндө эмне дейилген?
6. Сүрөттөргө карап, өзбек элинин дүйнөдөгү эң байыркы элдерден бири экени жөнүндө сүйлөп бер.

ТЕСТТЕР

1. Өзбекстандын калкы дегенде кимди түшүнөбүз?

- A) Өзбектерди | D) Улутуна карабастан,
B) Журтубуздун эмгекчилерин | бардык Өзбекстан Респуб-
C) Шаар жана айылдын калкын | ликасынын жарандарын

2. «Калк» сөзү кандай маанини билдирет?

- A) Калайык деген маанини | C) Жаран деген маанини
B) Аламан деген маанини | D) Жаратылган деген маанини

3. Өзбек эли дегенде кимдерди түшүнөбүз?

- A) Өзбекстандагы өзбектерди | D) Дүйнөдөгү өзбек улуту-
B) Чет өлкөдөгү өзбектерди | на таандык бардык адам-
C) Өзбек тилинде сүйлөшкөн калкты | дарды

4. Журтубузда ... улут жана урук өкүлдөрү жашайт.

- A) 130 дан ашуун
 B) 100 дөн ашуун
 C) 50 гө жакын
 E) 200 дөн ашуун

**«ӨЗБЕКСТАН МАМЛЕКЕТИ» ТЕМАСЫ
 БОЮНЧА СУРОЛОР**

- ?** 1. Өлкөбүздүн аймагында илгери кандай мамлекеттер болгон?
 2. Амир Темурабабабыз кайсы шаарды өз мамлекетинин борбору кылып белгилеген?
 3. Амир Темурабабабыз журтубузду кандай баскынчылардан азат кылды?
 4. Биз качандан баштап улуттук мамлекеттүүлүгүбүздү калыбына келтирүүнү баштадык?
 5. Дүйнө коомчулугу дегенде эмнени түшүнөсүн?
 6. Өзбекстан кандай мамлекет?
 7. Сүрөттөргө карап, мамлекетибиз түзгөн мүмкүнчүлүктөр жөнүндө сүйлөп бер.

ТЕСТТЕР

1. Кайсы байыркы китеп журтубузду аймагында жаратылган?

- A) «Рамаяна»
 B) «Дон Кихот»
 C) «Махабхарат»
 D) «Авесто»

2. «Ордо» сөзү ... деген маанини билдирет.

- A) Ортолуктагы жер, борбор
 B) Шаар
 C) Кыштак
 D) Үй

3. Самарканды кайсы улуу мамлекеттик ишмер өз мамлекетинин борбору кылып белгилеген?

- A) Абдуллахан
 B) Жалалиддин Мангуберди
 C) Амир Темурабаба
 D) Томарис

4. Өзбекстан БУУна мүчө болгон датаны белгиле.

- A) 1995-жылдын 21-марты
 B) 1992-жылдын 2-марты
 C) 1992-жылдын 2-июлу
 D) 1991-жылдын 1-сентябры

«ЎЗБЕКСТАНДЫН ПРЕЗИДЕНТИ» ТЕМАСЫ БОЮНЧА СУРОЛОР

1. Ўзбекистон Республикасы Президентинин аты-жөнүн толук айт.
2. Журтбашыбыздын Мекенибиз алдындагы тарыхый кызматтары жөнүндө эмнелерди билесин?
3. 1990-жылдын 24-мартында Ўзбекистанда кандай башкаруу киргизилди?
4. Өткөн кылымдын 80-жылдарында журтубуздагы жагдай эмне үчүн оорлошту?
5. 1989-жылы ким Ўзбекистандын жетекчиси иретинде иш баштады?
6. Сүрөттөрдүн арасынан «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» жана «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» китептерин таап, алардын авторун айт.

1

2

3

ТЕСТТЕР

1. Ўзбекистанда качан президенттик башкаруу киргизилди?

A) 1991-жылдын 31-августу	C) 1990-жылдын 24-марты
B) 1992-жылдын 8-декабры	D) 1993-жылдын 14-январы

2. Журтбашыбыз Ислам Каримов качан Ўзбекистандын жетекчиси иретинде иш баштады?

A) 1986-жыл	B) 1990-жыл	C) 1989-жыл	D) 1991-жыл

3. Президент Ислам Каримовдун эгемендүүлүктүн алдындагы Ўзбекистан жөнүндө жазылган китеби кандай аталат?

- A) «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch»
- B) «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida»
- C) «Olloh qalbimizda, yuragimizda»
- D) «Ma'naviyat yuksalish yo'lida»

4. Куугунтуктун курмандарын эскерүү күнү

A) 9-май	B) 22-июнь	C) 31-август	D) 8-декабрь

«МЕКЕНИБИЗДИН СИМВОЛДОРУ» ТЕМАСЫ БОЮНЧА СУРООЛОР

1. Сенин сүйгөн символуң барбы?
2. Дeптер же китебиң башкалардыкынан өзгөчөлөнүп турушу үчүн кандай белги коёсуң?
3. Өлкөбүздүн мамлекеттик символдорун санап бер.
4. Өзбекстан Республикасынын мамлекеттик туусу качан кабыл алынган?
5. Мамлекеттик гербичи?
6. Мамлекетибиз гимнинин тексти жана обонунун авторлору кимдер?
9. Сүрөттөргө карап, Мекенибиздин символдору жөнүндө сүйлөп бер.

ТЕСТТЕР

1. Өлкөбүздүн мамлекеттик символдору келтирилген катарды көрсөт.

A) Мамлекетибиздин туусу,
герби, гимни	C) Тоолор жана адырлар
B) Дарыя жана көлдөр	D) Мамлекеттик органдар

2. Өзбекстан Республикасынын мамлекеттик туусу кабыл алынган датаны тап.

A) 1991-жылдын 1-сентябры	C) 1992-жылдын 2-июлу
B) 1992-жылдын 8-декабры	D) 1991-жылдын 18-ноябры

3. Өзбекстан Республикасынын мамлекеттик герби кайсы датада кабыл алынган?

A) 1997-жылдын 22-сентябры	C) 1991-жылдын 18-ноябры
B) 1991-жылдын 31-августу	D) 1992-жылдын 2-июлу

4. Мамлекетибиз гимни текстинин авторун тап.

A) Мутаваккил Бурханов	C) Чолпон
B) Алишер Навоий	D) Абдулла Арипов

5. Мамлекетибиз гимни обонунун авторун көрсөт.

A) Абдулла Арипов	C) Юнус Ражабий
B) Мутаваккил Бурханов	D) Анар Назаров

МАЗМУНУ

Киришүү	3
<i>Биринчи глава. АТА МЕКЕНИМ – АЛТЫН БЕШИГИМ</i>	
Мекен – жалгыз жана ыйык	6
<i>Практикалык көнүгүү. Мустакиллик аянты</i>	12
Мекенди түшүнүп жетүү	17
<i>Практикалык көнүгүү. Тынчтык – баа жаткис дөөлөт</i>	23
Мекен сезими	27
<i>Практикалык көнүгүү. Бул ыйык Мекенде урматта инсан</i> ..	32
Үй-бүлө – Мекендин символу	37
<i>Практикалык көнүгүү. Кичинекей чемпиондор</i>	42
Мекенге болгон сүйүү	46
<i>Практикалык көнүгүү. Жаангер Амир Темур</i>	51
Кайталоо	56
<i>Экинчи глава. АТА МЕКЕНИБИЗ – СЫЙМЫГЫБЫЗ</i>	
Өзбекстан деп аталат	62
<i>Практикалык көнүгүү. Өзбекстандын улуттук китепканасы</i> ..	67
Өзбекстандын калкы	71
<i>Практикалык көнүгүү. Мырза Улугбектин музейи</i>	75
Өзбекстан мамлекети	80
<i>Практикалык көнүгүү. Эгемендүүлүк – эң мурда укук</i> дегени	84
Өзбекстандын Президенти	88
<i>Практикалык көнүгүү. Имам Бухарий эстелик комплекси</i> ..	92
Мекенибиздин символдору	97
<i>Практикалык көнүгүү. Өзбекстандын Конституциясы</i>	101
Кайталоо	105

XAYRIDDIN SULTONOV, MURTAZO QARSHIBOYEV

VATAN TUYG‘USI

**Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 5-sinflari uchun
o‘quv qo‘llanmasi**

(Qirg‘iz tilida)

To‘ldirilgan va qayta ishlangan 3-nashri

Toshkent «Ma‘naviyat» 2015

Которгон *А. Зултихаров*
Редактору *А. Зултихаров*
Сүрөтчү *С. Соин*
Корректору *А. Зултихорова*
Компьютерде даярдаган *Ш. Сохибов*

Лицензия АІ №189, 2011-жыл 10 майда берилген. Басууга 30.05.2015-ж. да уруксат берилди.
Форматы 70x90/16. Арип түрү «Таймс». Офсеттик басма усулда басылды. Шартту басма
табак 8,19. Учеттук басма табак 6,78. Нускасы 873. Буюртма № 15-284.

«Ma‘naviyat» басма үйү. Ташкент, Тараккиёт 2-туюк көчөсү, 2-үй. Келишим №28-15.

Өзбекстан басма сөз жана кабар агенттигинин «O‘zbekiston» басма-полиграфиялык
чыгармачылык үйү басмаканасында басылды. Ташкент, Навоий көчөсү, 30. 2015.

Ижарага берилген окуу китебинин абалын көрсөтүүчү жадыбал

№	Окуучунун аты жана фамилиясы	Окуу жылы	Окуу китебинин алган кездеги абалы	Класс жетекчисинин колу	Окуу китебинин тапшырылып жаткандагы абалы	Класс жетекчисинин колу
1						
2						
3						
4						
5						

Окуу китеби ижарага берилип, окуу жылынын аягында кайтарып алынганда жогорудагы жадыбал класс жетекчиси тарабынан баалоонун төмөнкү кретийлери негизинде толтурулат

Жаңы	Окуу китебинин биринчи жолу пайдаланууга берилгендеги абалы.
Жакшы	Мукабасы бүтүн, окуу китеби негизги бөлүгүнөн ажыраган эмес. Бардык барактары бар, жыртылбаган, беттеринде жазуу-сызуулар жок.
Канааттандыруу	Мукабасы эскирген, бир аз чийилген, четтери жыртылган, окуу китеби негизги бөлүгүнөн бир аз ажыраган, пайдалануучу тарабынан канааттандыруу даражада иретке келтирилген. Кээ бир беттерине сызылган.
Канааттандыруу эмес	Мукабага чийилген, жыртылган, негизги бөлүгүнөн ажыраган же таптакыр жок, канааттандыруусуз даражада калыбына келтирилген. Беттери жыртылган, барактары жетишсиз, чийип-боёп ташталган. Окуу китебин калыбына келтирүүгө болбойт.